

יום שישי

משה: האם ראיתם את כל מה שנכתב נגד זהוי התכלת כחלזון המורקס?

דן: ראינו גם ראינו, ובסוף המשא ומתן הרגיל שלנו נציב לך את הקשיות, ולא נניח לך, ישנם קשיות רבות.

גוון צבע תכלת של תורה וסיוע הסממנים

שמעון: ר' משה, אמנם הצלחת להוכיח שהחלזון שממנו מפיקים את התכלת שאתה לובש זהו המין הנכון, אך מנין שהוא בדיוק גוון הצבע, הרי יש כמה דעות בראשונים מהו גוון הצבע המדיק, היש בידינו כדי להכריע?

דן: יתרה מזו, הרי דעת רש"י שאין צריך לערב סממנים, ודעת הרמב"ם שצריך לערב סממנים, ומי יכריע? וקראתי במכתב של מרן הרב אלישיב זצ"ל טענה זו.

משה: יש לצין שהגעתם היום מוכנים כדבעי... אך כדרכינו נדון אי"ה דבר אחר דבר בפרוט.

שמעון: בענין ההכרעה בין הראשונים לגבי גוון הצבע.

משה: האמת שעצם טענה זו אין בה כדי לפטר, אם יש ב' דעות בראשונים, לא נקים את המצוה כלל? אמנם כן, יש דעות בראשונים מהו צבע התכלת בכלל, אבל רוב רבם של ראשונים סברו שהוא הצבע הכחל שלנו, וכן מסרת ישראל. אבל אין שום מחלקת בראשונים לגבי עומק הצבע.

דן: מה לך ר' משה מפרש בראשונים: הרמב"ם (שם) כותב כטהרו של רקיע, רש"י כותב¹: רקיע בצללי ערב. רבנו אברהם בן הרמב"ם כותב: יהיה מצמר כחול זך העומד לצבע הענן הדומה לעין שהוא צבע השמים (ספר המספיק). הנה לך כמה דעות בענין הגון. ועוד יש דעות שדברו על כעין השחרות, וכן יש שהזכירו את הצבע האדם בתוך הגון. אינני מדבר כבר על החוות יאיר שכתב סגול.

שמשון: ובעצם יש כאן קשיא חזקה יותר על המורקס, כי הרי ידוע שבכל כתבי הגוים הקדמונים נמצא שהמורקס משמש בעקר לצבע הסגול וממש מעט נכתב על הכחל, ומשום כך רבנו החות יאיר² כתב סגול. ולפי זה כל הענין נפל בבירא.

משה: מדוע כל הענין נפל בבירא? בבקשה! צבע את ציציותיך בסגול...

דן: יענה כבודו.

משה: אמנם כן, בכתבי הגוים הקדמונים הפורפור משמש בעקר לסגול, אך משמש גם לכחול, בגזרות הגוים וכן בכמה כתבי גוים קדמונים מזכר ממש צבע ה'ייקינטינה' שהוא הכחל שלנו כפי שאי"ה נוכיח בפרוט להלן. מלבד זאת, מה שהזכרת ר' דן, שהחות יאיר כתב 'סגול' - אינו מדיק, זה לשונו: 'אינו בל"א אלא צבע פורפור', והחות יאיר עצמו כתב³ "ויש

¹ במדבר י"ד מ"א

² הלכות ציצית סי"ח סי"ג

³ מקור"ח קיצור הלכות ט, ה

מדקדקים עושים ד' כנפות צבע בלו"א דומה לרקיע כטעם תכלת".

דן: אבל החוות יאיר פוסק למעשה שאינו הכחל שלנו.

משה: החוות יאיר כל כך ברירא ליה שהתכלת הוא הנצבע מדם הפורפור, שסבר משום כך שהמסרת שיש בידנו אינה מדיקת, וכתב כן לגבי הגון המדיק. לכן במקום אחר כתב שעושים בכנף הבגד צבע בלו"י זכר לתכלת משום שהוא כשר כפי שהוכחנו, אלא שכאן כתב את הצבע המדיק שנקרא פורפורא ולא בלו"י לדעתו ז"ל.

אך כיון שבחסדי הי"ת - בימינו יודעים להפיק את צבע הכחל מחד גיסא, ומאידך גיסא מסרת ישראל ולשונות הראשונים שהתכלת הוא הצבע הכחל. כן להבדיל אא"ה בכתבי הגוים והגזרות שיש בידינו נכתב שצבעו מכך גם כן כחול, וכן ישנם כמה סמוכין מציאותיים לכך⁴, כך אנו עושים למעשה.

דן: האמת שכיון שיש קצת סתירה בדברי רבנו בעל החוות יאיר ז"ל שבמקום אחד כותב בלו"י ובמקום אחר כותב שאינו בלו"י, יתכן לומר שאין כונתו לצבע הסופי שצובעין בו את הציצית, אלא לצבע החלזון כאשר יוצא הוא מגופו, ומתישב לפי מה שרואות עינינו שכאשר הדם יוצא מהחלזון מידית הוא נהפך לאדום - סגול כהה, זו כונתו צבע פורפור ולא בלו"י.

שמשון: זה נשמע דחק, מדוע שהחות יאיר יכתב דבר שאין בו נפק"מ, דאינו צבע הציצית בסופו של דבר?

דן: נכון יש כאן דחק, אך לולי זאת יש כאן סתירה, ולפי דברינו הענין מתישב.

⁴ כגון אבן הספיר שהידוע לנו כיום הוא כחול.

גוון התכלת

שמעון: ושמא על פי התורה הסגול נחשב גם כן לתכלת?

משה: יתכן שכך, ובפרט שנוכיח לקמן בהוכחות ברורות שכל צבע כחל כשר. אך כיון שהפוסקים והמסרת דברו על כחול וזה ודאי כשר כנ"ל – למעשה לא נצבע סגול בציציות.

נחזר לענין: לגבי עומק הצבע, האם הבנתם מדבריהם שכוונתם לעמק המדיק שהם כתבו ואם קצת יותר כהה או בהיר – פסול?
דן: מדוע לא.

משה: ראשית, הרי בכל מקום שיש נפק"מ בעמק הצבע, המשנה והגמרא למדונו בפרוט מה הדינים היוצאים ולמדוהו מפסוקים, וכל הראשונים והרמב"ם בתוכם כתבו הלכות על גבי הלכות: סימני צרעת, דם הנדה, טרפות. וכאן לא פרשו ולא מידי שישנה אפשרות של פסלות, אם לא נצבע במדיק בעמק מסים? אתמהה! וקצת משמע כן בשו"ת הרדב"ז (אלף תכ"א) שיש תכלת בעמק יותר ופחות 'שיש שחור הרבה ויש שאינו שחור כל כך'.

מלבד זאת: הרי אם אמרו הראשונים את דבריהם כדי לומר שעמוק פחות או יותר פסול, יוצא שרבנו אברהם בן הרמב"ם חולק על הרמב"ם שכמעט ולא מצינו כזאת, ואף לא טורח לכתב שחולק בזאת על אביו באותה הלכה שהרמב"ם כותב את צבע התכלת.

דן: אי משום הא לבד לא איריא.

משה: אמת, אבל ישנם עוד תמיהה בזה, הרי אם כונו רבותינו הראשונים ע"ה לגוון הרקיע בעמק זה בדוקא, דברי הגמרא קשה מאד להולמם: 'מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין תכלת

דומה לים ים דומה לרקיע...! והרי לדבריהם התכלת דומה לרקיע בדוקא, ובדוקא לא לים, ומה זאת אמרו דומה לים וים דומה לרקיע?

דן: אבל על זה ודאי חובה להשיב, אם בגמ' כתוב תכלת דומה לים וים דומה לרקיע, א"כ מוכח שתכלת יותר דומה לים מלרקיע, ולמה כתב הרמב"ם כטהרו של רקיע ולא כתב כים?

משה: מוכח בכל מכל שכונת הראשונים אחרת לגמרי.

אמרו בתורת כהנים⁵: והיה הנגע ירקרק, יכול כל מראה ירוק, תלמוד לומר ירקרק – ירוק שבירקים. **אדם, יכול כל מראה אדם**, ת"ל אדם אדם שבאדמים, ע"כ. כלומר שאם לא היה כתוב אדם המושג אדם כולל כל מראה אדם. כלומר שאדום בתורה אין הכונה לעומק מסים של אדם אלא הוא שם כולל לגווין, והוא הדין לבן והוא הדין ירוק (ירקרק).

וכך הדין למעשה במצרע ישנם כמה סימני טמאה וחז"ל למדו ד' מיני צבע לבן: קרום הביצה סיד ההיכל וכו', וכן בצרעת הבגדים ישנם דינים של עומק בתורת כהנים הנ"ל, וכן לגבי דם הנדה אמרו ד' מיני דמים שטמא.

דן: אבל לגבי דם הנדה מוכח להפך! גרסינן במסכת נדה⁶ אמר רבי אבהו: דאמר קרא ויראו מואב את המים אדמים כדם למימרא דדם אדם הוא. אימא אדום ותו לא, אמר רבי אבהו: אמר קרא דמיה דמיה הרי כאן ארבעה וכו'. ובאר רש"י: ואימא אדום ותו לא – האדם שבאדמים, דהינו כדם המכה דמתניתין, עכ"ל. ומוכח שאדום לבד הינו אדום שבאדמים!

⁵ תזריע ה

⁶ יט ע"א.

משה: צריך לישוב למה בתורת כהנים לגבי צרעת, 'אדום' הוא כל מראה אדום, ולגבי דם הנדה רק אדום שבאדומים.

שמשון: נראה שבנדה אין דין צבע אדום אלא דם אדום, כלומר דם הוא דוקא באדום, ולולי זאת אינו נקרא דם, ועל זה יש הו"א שכיון שדם אינו נקרא אלא בצבע האדם, שמא דוקא באדום החזק הוא המגדיר את העצם 'דם', מה שאין כן בתורת כהנים ישנו דין בצבע הצרעת והצבע כולל כל דרגות עומק.

דן: במלים אלו פרכת את כל התכלת שר' משה מציע...

שמשון ומשה: מדוע?

דן: כי לפירושך כל דם הוא אדום. והרי הגמרא קוראת לצבע החלזון - דם, והרי המורקס אינו אדום כלל!

שמשון: ר' דן 'שמחתך' מקדמת.... הגמרא במסכת נדה שאומרת מניין לדם שהוא אדום, ברור שמדברת רק על לשון המקרא, ובמקרא צבע התכלת לא נקרא בשום מקום 'דם'. מה שר' משה הוכיח ביום.... בעמוד... שלצבע החלזון יש לו 'דין' דם, ונקרא דם בלשון חז"ל, כי אינו מתעגל ויוצא.

משה: על כל פנים, כיון שאיננו לומדים הלכות מפסוקים, הא מיהא ודאי שגם בדם הנדה חז"ל הגדירו את העמק, ולא מצאנו כזאת בתכלת. ולכן דם הנדה זה ראוי ולא קשיא.

אלא שכאשר הראשונים דברו על התכלת לא דברו על הכהות, אלא מהו הצבע ככלל, הרמב"ם הרי קרא 'משחירין' ו'שחור', (באותם הלכות בתחלת פ"ב ציצית) לכל הכחל. ומכיון שרצה לבאר מהו צבע התכלת שדברה עליו התורה, נתן את הדגמא הפשוטה שא עיניך השמימה וראה את הצבע – זהו הצבע שלא תטעה. ולכן אין קשיא למה לא כתב 'ים' אין כאן נפק"מ בין הים לרקיע לצורך זהות הצבע, והרמב"ם למעשה כתב דגמא

מסימת, ורבנו אברהם בן הרמב"ם לא כיוון לחלק על אביו, אלא מגדיר את זהות הצבע בשפה שונה, אך כל הראשונים כיונו לדבר אחד שהתכלת שלנו הוא כחל. ומשום שלא נתנו בידנו 'ערכת צביעה', אלא נתנו לנו להבין מתוך הכתוב מהו צבע, לכן כתבו דגמא של צבע.

לעמת זאת לגבי סמני הצרעת כתב הרמב"ם⁷: 'ירקרק הוא הירוק שבירקין שהוא ירוק הרבה ככנף הטוס וכהוצי הדקל ואדמדם הוא אדם שבאדמים שהוא אדם הרבה כזהורית יפה', כלומר שהרמב"ם בא לבאר עד היכן הוא ירוק ומצא סוג מסים בחי שיש לו את הצבע ההוא. אבל בתכלת לא כתב תכלת הרבה או קצת, אלא 'תכלת' בלבד, ובזה בא להסביר מהו הצבע ולא מהו הגון שבתוך הצבע.

שמשון: ומדוע לא אמרה הגמ' תכלת דומה לרקיע אלא דומה לים וים דומה לרקיע?

משה: משום דאליבא דאמת כאשר מפיקים את צבע התכלת, בדרך כלל יותר דומה לים מאשר לרקיע והוא התכלת ביופיו (ובודאי לדברי רש"י, יתבאר לקמן), צא וראה בעצמך. אלא שכונת הרמב"ם ושאר הראשונים היא להגדיר צבע ולא עומק, וכל אחד מהראשונים נקט משל אחר וכלם כיונו לדבר אחד וכנ"ל.

שמשון: אבל נראה שכאן כן כון הרמב"ם לצבע מדיק בדוקא, שכתב הפתוך שבכוחל. משמע שמדבר על גוון מסים?

⁷ הלכות טומאת צרעת פי"ב ה"א

משה: ראשית כבר כתב רבנו אברהם בן הרמב"ם⁸ שהפתוך היינו פתוך בלבן, ולדבריו 'הפתוך' אתא לאפוקי מהנוטה לשחור⁹. ומלבד זאת הרי אם כונת הרמב"ם לצבע העמוק – כהה בלשוננו, איך יתישב עם דברי הרמב"ם כטהרו של רקיע? לכן עומדים אנו על דברינו בס"ד שלא דבר על העמק אלא על הגון. והוא הכחל שלנו.

במאמר המסגר רצוני להסב את תשומת לבכם, לדבר מפלא בדברי רבותינו הראשונים נוחי הנפש: הרי יש דעה בראשונים שהוא כעין צבע הירוק, ומענין הדבר שישנה אפשרות להשאיר את חלזון המורקסבצורה מסימת, ויצא צבע ירוק. כלומר שאותם הראשונים שלא היה בידם החלזון, כונו לאותו החלזון שצובע תכלת, אלא שחלקו איזה צבע להפיק ממנו. שזהו דבר מפליא ביותר!

דן: ומדוע אתה עושה את התכלת שלך בכזה עומק?

משה: אענה לך ג' תשובות: א. אליבא דאמת אין נפק"מ הכל כשר כנ"ל וכפי שבס"ד הוכחנו וכדלהלן. ב. דומה יותר לים. ג. כפי שאמרתי בדרך כלל יוצא כך והוא התכלת ביופיו.

דן: אבל שמא ישנו רק צבע מסים שהוא הנקרא תכלת וצבע דומה אינו נקרא תכלת כלל מה שאין כן באדום וירוק שהכל נכלל בזה.

שמשון: כמה הדבר רחוק מהסברא לומר שיש ענין כמעט נסי בצבע התכלת שיכול לצבע רק בגון מסים בדיוק, הרי בכל צביעה בעולם אפשר להפיק עומק יותר או פחות.

משה: הדבר לא יתכן במציאות! הרי מבשלים אותו כמבאר בגמ' וברמב"ם, כלומר מערבין אותו במים. איך יתכן שיצא

⁸ המספיק לעובדי ה' שמות כה, ד

⁹ הערה זו ראינו בדברי הקונטרס הנפלא חותם של זהב

תמיד אותו הגון ללא שום הבדל בעמק? וכן מבאר בגמ' שבדקין את הצבע ב'טעימה' אם יצא כראוי, ובזה ודאי מוכח שיכול לצאת כך או כך.

דן: אם אומרת הגמ' טעימה אולי זו הכונה שבדקו את עומק הצבע אם כשר הוא או לאו?

שמעון: היתכן שכך נאמרה ההלכה על עומק הצבע כרמז בענין הטעימה, ואף לא בארו מהו ומה שעורו? הרי עיננו הרואות בשאר ההלכות שאמרו בדיוק מפליא! וזו טענה שאין עליה תשובה.

משה: וישנו דעת רבנו האי שטעימה היא בלשון¹⁰, שרחוק מאד לומר שמדבר על עומק הצבע.

כתב הרמב"ם שחור כדיו

דן: ראיתי טענה שחוזרים עליה בכל מקום הרי כתב הרמב"ם שחור כדיו ואינו שחור כדיו?

משה: שחור כדיו... הרבה דיו נשפך על ה'שחור כדיו' והרבה דברו בזה, אך ננסה להתחיל את הענין בסיעתא דשמיא ולעשות סדר בדברים.

כאשר הוא בתוך החי צבעו כחל, אם שוברים אותו ונתז על הבגד הבגד ייצבע בסגול – כחול. אך בהליך רגיל כאשר הדם יוצא, הוא שקוף, ובשניות ממש נהפך ל'בורדו' כהה מאד.

¹⁰ הובא בספר האשכול הלכות ציצית פ"ג: וגזירה משום טעימה אשר דרשתם כי הצבע של תכלת שנטעם נפסל, כי יש לנו טעם ידוע, ואם בא אדם ונתן על לשונו את התכלת הצבועה וטעמה, פסלה. וכך היה דרכם בזמן שהיו מתקנין את הסממנין לצבוע בהן, לוקחין מעט בביצה ומניחין על המוך וטועמין אותו לראות ההגיע הצבע אל הצרך בבישולו, ואותו המוך הטעום שורפין אותו ואת אותה ביצה כו'.

כאשר מתחילים את הליך הצביעה הוא משנה את גונו לצהב, ואחר כך כאשר מסימים את ההליך וחושפים אותו לשמש וחמצן, הוא מקבל צבע ירקת, עד שאט אט מקבל את הצבע הכחל.

דן: ר' משה אנא ממך תשובה ברורה, הרי הרמב"ם לא בא לבאר סודות אלא הלכה למעשה, אם בעיננו אינו שחור כדיו באפן הפשוט, האין זה דחק גדול מדי?

משה: ואיך מסתדר לך דברי הירושלמי¹¹ על דם הדגים ששחור?

דן: אבל כתוב כדיו?

משה: כפי שאמרנו, הרמב"ם באותה ההלכה קורא לכל כחל שלנו 'שחור' – 'המשחירים' כולל אף גון של תכלת כ'טהרו של רקיע', כלומר בלשונו של הרמב"ם לגבי זה 'שחור' אינו מה שאנו קוראים שחור, אלא גון כהה ועל כל פנים כחול. כאשר באותו הענין כתב שחור כדיו הפשט הוא כהה כדיו. וכאשר התכלת נקרא שחור ובתחלת ההליך הוא כהה מאד - ממרחק מסים אפשר ממש לטעות בינו לבין שחור גמור, איזו דגמא הנך רוצה שיתן? כמה סוגי כהות שכזו ישנם בבריאה? ובפרט שהירושלמי כתב על דם הדגים שחור.

וכן פסק הבאור הלכה לגבי תפלין¹², שאפילו שחור כל זהו כשר. משום שלא נאמר שם דין עומק מסים.

¹¹ נדה פ"ב ה"ז

¹² סימן לג

דברי הזוה"ק לגבי הגוון

האמת שבזוה"ק כתוב את גוני התכלת ודוקא שם כתוב מלת 'שחור', ובאפן מפליא הוא דומה ממש להליך הצביעה שלנו. והוא נפלא ביותר בדברי הרמב"ם שזהו השחור. זה לשון הזהר

הקדוש¹³: **ביומא תליתאה תכלת דא יומא תניינא**
אצטבע בב' גונין סומק ואוכם. ותכלת, סומק איהו
דיליה מיומא תניינא ממש כעין גוון אשא ודא איהו
אלהים, וירית גוון דדהבא דכלא גוונא חדא, תכלתא
נפיק מגו ההוא גוון סומק, וכד נחית לתתא אתרחק
גוון סומק ועאל גו ההוא אתר דאיהו ימא ואצטבע גוון
תכלא. ההוא סומקא עייל גו ימא ואתחלש גוון דיליה
ואתהדר תכלא ודא איהו אלהים אבל לאו איהו
תקיפא כקדמאה, אוכם גוון דא נפיק מהתוכא
דסומקא כד אתהתך ואתחלש לתתא בהתוכא
דזוהמא ונחית לתתא ונפיק מההוא זוהמא גוון סומק
מזוהמא תקיפא ומגו זוהמא תקיפא אתהדר לאוכם
וכלא מההוא סומקא קדמאה כו', עכ"ל הזוה"ק.

עתי נפרט בס"ד:

תכלת... אצטבע בב' גונין סומק ואוכם = בתחלה כך
נראה הצבע – כמה שניות לאחר שיוצא – כהה מאד, כעין
'בורדו' שלוב אדם שחור.

ותכלת, סומק איהו דיליה מיומא תניינא ממש כעין
גוון אשא ודא איהו אלהים, וירית גוון דדהבא דכלא
גוונא חדא. = לאחר תחלת ההליך הצבע מקבל כצבע צהב.

¹³ תרומה קמט:

תכלתא נפיק מגו ההוא גוון סומק = כלומר התכלת יוצא מתוך אותו הצבע האדם.

וכד נחית לתתא אתרחק גוון סומק ועאל גו ההוא אתר דאיהו ימא ואצטבע גוון תכלא = כלומר לאחר שהצבע נכנס למים, נהפך בסופו של דבר לתכלת.

ההוא סומקא עייל גו ימא ואתחלש גוון דיליה ואתהדר תכלא ודא איהו אלהים אבל לאו איהו תקיפא כקדמאה = אותו האדם נחלש צבעו וחוזר לתכלת ואינו חזק כבתחלה – כלומר התכלת נחשב ג"כ לשחור כפי דברי הרמב"ם אלא שאינו שחור כבתחלה.

אוכם גוון דא נפיק מהתוכא דסומקא כד אתהתך ואתחלש לתתא בהתוכא דזוהמא ונחית לתתא ונפיק מההוא זוהמא גוון סומק מזוהמא תקיפא = אותו השחור יוצא מהאדם כשנחלש ויורד – כלומר למים עם הסממנים – יוצא ממנו האדם. כי לאחר ששורים את הצבע ועושים את הליך הצביעה, האדם יוצא ממנו.

ומגו זוהמא תקיפא אתהדר לאוכם וכלא מההוא סומקא קדמאה, = כלומר ומתוך אותו זוהמא תקיפא – האדם, חוזר השחור – תכלת (אלא שחלש הוא כנ"ל), והכל מאותו האדם הראשוני.

שמשון: מפליא ביותר! ונראה שלזה רמז הרמב"ן¹⁴: והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדם, בעבור שהשלחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין, אבל הארן ומזבח הזהב בבגד תכלת למדה הכלולה מן הכל. ומזבח העולה

¹⁴ במדבר ד טו

בבגד ארגמן, שהוא אדום יותר מן הראשון, כי שם יזרק הדם כופר נפשם, עכ"ל. משמע שבגד התכלת יש בו מובן שכלול מאדם וזהב.

דן: ולא יתכן שהזוה"ק כתב עפ"י הסוד?

שמשון: הרבה מהזוה"ק על פי סוד, גם כל תאור אדם קדמון של עין אזן חטם פה, וזווג ויניקה וכו' הוא על פי סוד. אבל זה סוד עפ"י המשל שיש במציאות הגשמית.

דן: ואין כאלו דברים שישנו סוד ללא המציאות גשמית?

שמשון: נראה שקראת רבים ממתנגדי התכלת... ר' דן! היתכן כדבר הזה 'במקרה'? כלומר, יש בידינו חלזון שצובע תכלת שעובר את אותם גוני צביעה, וישנו זהר המדבר על גונים מסימים בתכלת, ומה שיש בידנו אינו התכלת אלא דבר אחר, אלא ש'במקרה' זה דומה למה שמבאר בזהר על פי סוד.

אם כן מלבד גוני התכלת שהבאת ר' משה, עוד הבאת סיעתא נפלאה מהזוה"ק שזו שבידינו היא התכלת ולא אחרת.

משה: את דברי הזהר הללו הגר"א מביאם בבאורו על דרך הסוד בהיכלות¹⁵: אסתר ירקרקת היתה שהוא גוון תכלת [וגוון תכלת אצטבע מגו גוון סומק כמ"ש בפ' תרומה ולכן אחיד בסומקא דלתתא כנ"ל] אלא שחוט של חסד משוך עלי' ולכן בימי' נגזר כלי' על ישראל ונצולו בסוד כסא תכלת וכסא רחמים, ע"כ.

דן: דעתי היא ר' משה ור' שמשון, שלולי ראיות אחרות קשה הי' על סמך זה לבד לקבע בברור. משום שהדברים שנכתבים

¹⁵ היכל ב' רמ"ו

על פי סוד באפן עלום, יתכן שהוא מרמז לגווני הרקיע או דבר אחר, אף על פי שבפשטות מדבר על התכלת. ולאחר שרואים אנו בעיננו כזאת הוא בגדר סיוע גדול, לא כדבר המכריע. זו דעתי.

משה: אפשר לסכם מה שהעלינו עתה:

1. מוכח ממצרע (לבן), ובפרט מצרעת בגדים (ירקרק אדמדם), שדוקא במקומות הללו שנאמר בתורה דינים בעמק הצבע, יש נפק"מ בעמק הכהות. אך במקם שנאמר סתם צבע, כשר הן בכהה (עמוק – בלשון התורה) הן בבהיר (כהה – בלשון התורה).

2. ענין דם הנדה שמשמע שלולי שהיו ה' מיני דמים רק האדם ביותר היה מטמא, יישבנו. ואדרבה מכך שישנם סגיות ערוכות בגדרי צבע, ובתכלת לא הזכר חלוק בזה כלל, מוכח שכל מיני עומק כשר.

3. וכן פסק המשנה ברורה¹⁶ לגבי תפלין שלא נאמר בו דין עומק מסים שכשר בכל שחור. וממילא יוצא מהנ"ל שבתכלת שלא נאמר עומק מסים כשר בכל צבע כחל.

4. הראשונים שהגדירו את צבעו של התכלת, לא נחלקו מה עמקו, אלא רצו לבאר מהו צבע 'תכלת' ככלל.

5. הרמב"ם שכתב שחור כדיו על התכלת לפני שהטילוהו ליורה, מתישב היטב. משום שלכל כחל קורא הרמב"ם שחור – כולל לתכלת בהיר ממש וכאן הרי הוא כהה (עמוק) מאד, ודרכו להביא דגמא במציאות וזו דגמא מתישבת.

**6. בזוה"ק כתוב את גוני התכלת, ומתישב באפן מפליא
עם לשון הרמב"ם ועם הליך הצביעה הנראה בעינינו
של המורקס.**

שמשון: ר' משה, עתה עליך לישב מה שהקשה ר' דן בתחלת
הדברים: הרי יש מחלקת בין רש"י להרמב"ם לגבי הסממנים.
רש"י סובר שלא מכניסים סממנים בתכלת, ולדעת הרמב"ם
עושין אותו עם סממנים. ואיך נכריע?

משה: שאר הדברים המציאותיים הידועים לנו כיום, כגון הלוך
השמש וכדומה האם הם מסתדרים עם כל שיטות הראשונים
שנאמרו בענין?

שמשון: לא, אך היתה הכרעה.

משה: כלומר אם ישנה מחלקת ראשונים על הלוך השמש, או
על צורת כדור הארץ¹⁷ ואנו רואים כיום כשיטה אחת, היתה
'הכרעה' כשיטה אחת?

דן: מה ענין זה ולהכרעה, אם ישנה מחלקת במציאות, רואים
אנו כשיטה מסימת וזו המציאות. אלא שמחלקת רש"י
והרמב"ם אינה במציאות אלא מחלקת הלכתית, איך צובעים.
שמשון: שני פנים לענין.

משה: מה שעושים כיום מסתדר הן לשיטת הרמב"ם והן
לשיטת רש"י. אשאל אתכם: לשיטת רש"י שאין בתכלת
סממנים, אם נתן את הסממנים בזמן הבשול ואחר כך הוציא
אותם, ובזמן שהטיל את התכלת בבגדו היתה ללא הסממנים,
האם התכלת פסולה?

¹⁷ מסכת ע"ז מא. תוד"ה ככדור

שמעון: בודאי שלא, אין כאן דין של השתטה וחזר ונשתפה...
לדעת רש"י אם התכלת היא לבדה בזמן לבישתה – כשרה.

משה: ולדעת הרמב"ם שנותנים את הסממנים בזמן הצביעה אם נתן את הסממנים וצבע כך את התכלת, ואחר כך הוציאם, כשר או פסול?

שמעון: בפשטות ג"כ כשר, הרמב"ם הרי להדיא כותב כדרך שהצבעין עושים, כלומר שאינו אלא דרך צביעה ולא יותר. ואין דין בתכלת שתהא עם סממנים בזמן שהיא על הבגד, אלא אפן הצביעה היא עם סממנים. אבל היאך בדיוק מוציאים את הסממנים?

משה: לא מוציאים, הם מתאדים. לאחר שמכניסים את הסממנים כדי לעשות את הליך החזור, מבשלים זאת. ואז כל הסממנים מתאדים ולא נשאר מהם מאומה, ונשאר תכלת בלבד. וממילא זה כשר בין לדעת רש"י ובין לדעת הרמב"ם.

דן: אך בתוספות¹⁸ משמע שרק עם הסממנים כשר וז"ל שם: דבר תימה הוא היאך מערב שום דבר בהדי תכלת ושמא עם הסממנים נקרא תכלת. ובקונטרס פי' לשרות בהן כדרך הצובעין ששורין אותו בצריף, ע"כ.

משה: נכון, עם תוס' זה לא מסתדר, אך תוס' עצמו כותב ע"ז 'ושמא' ומשמע מלשונו שזה דחק, והרי מביא ג"כ את שיטת רש"י כשיטה קימת. ואם יש בידינו את שיטת רש"י – שהביאו תוס', והרמב"ם, ועל שיטה אחרת כותב תוס' 'ושמא' – בכללי ההלכה שיש בידינו הכי קיי"ל. בפרט שלפי המציאות שרואים

¹⁸ מנחות מב: ד"ה וסממנים

בעינו כנ"ל מתישבת קשית תוס', שאמנם שורים בסממנים, אך
התכלת לא נצבעת מהם.

שמשון: סכום על הדבר האחרון שדברנו:

**ענין הסממנים בצבע מתישב יפה הן עם רש"י והן עם
הרמב"ם, ותוס' כתבו 'ושמא' וגם לא דחו את שיטת רש"י.
ובמציאות שרואים אנו כיום, קשית רבותינו בעלי התוספות
מתישבת.**

פרק ז'

הקשיות וישוב

הקשיות אחת לאחת בזהוי חלזון

הארגמון קהה קוצים

משה: עתה נבא לשמוע את הקשיות שנכתבו על זהוי חלזון הפורפורה – המורקס – ארגמון קהה קוצים כצבע התכלת.¹⁹ ואי"ה נדון בזה כעת וננסה ללבן את הדברים. בבקשה ר' דן.

שמעון: ברשותך הערה קצרה: מצאנו טענות לגבי דברים שלא נאמרו מעולם לגבי התכלת, כגון: 'תומכי התכלת סוברים שבזמנם לא צבעו סגול' וכדומה. שהכותבים שגו בקריאת הדברים. כמובן לא נדון בהם.

מקומו

קשיא א.

מקומה בלז

¹⁹ ישנו קונטרס שיצא לאור לאחרונה במהדורה חדשה, ע"מ להפריך את המורקס כחלזון התכלת. ואין אנו דנים בדבריו כלל, משום שכמעט בכל מקום שהביא את דברי התומכים, השמיט את עיקר דברם והוכחתם (כולל מה שכתבנו אנו בס"ד במקום אחר), והביא רק את הדברים שנראה שיש בהם דוחק, ונראה שממש הסכים בדעתו לומר כל דבר כדי להגיע למסקנתו, ודבריו מהופכים ומעורבבים. (עד כדי כך הרחיק לכת שכתב שהתוספתא אינה להלכה, משום שמצא מקור שהתוספתא שיש בידינו אינם להלכה. ואין כאן המקום להאריך שאמנם נמצאת דעה כזו באחרונים, אך כל הפוסקים הורו למעשה מתוספתא), ומפני כבודו לא נזכיר שמו. רק נחזור ונבקש מהקורא מה שכתבנו בתחילת החיבור: כל השגה וכל שאלה שנכתבה או תיכתב שיבדוק הקורא היקר בדיוק מה נכתב כתשובה, הן באופן הפרטני לאותה השאלה והן בהעמדת הענין באופן כללי, ואז ישפוט כפי דעתו.

דן: (מקונטרס 'עיוני תכלת') הרי נאמר שעשית חלזון התכלת היא בלוז, ולא שמענו שנמצאו שם קנכיות של מורקס.

שמשון: היוזע אתה היכן היא לוז? 'היא לוז שצובעין בה תכלת, היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה, נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן – יוצאין חוץ לחומה והן מתים',²⁰ 'כל מי שנכנס בה הטריף מצות ומעשים טובים כלוז',²¹ על כל פנים לפני שנברר על התכלת אם נמצאת שם אם לאו, מאד הייתי חפץ לגור שם... אמנם היו שהעלו צדדים היכן היא, אך אין לנו ידיעה ברורה.

דן: אבל משמע שזהו המקום היחיד ששם עשו את התכלת.

שמשון: במסכת סוטה לא נאמר שהוא המקום היחיד, משמע כן בתנא דבי אליהו: 'היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל', אבל בגמרא דידן מבאר להדיא שישראל צבעו באפן פרטי, גרסינן במנחות²²: אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה: הא תכילתא היכי צבעיתו לה' משמע שדרכם היה לצבע כל אחד לעצמו, וכן במסכת ערובין²³: 'המוצא תכלת בשוק, לשונות פסולין, חוטין מופסקין כשרין, לפי שאין אדם טורח', עד כאן. הא להדיא שצבעו באפן פרטי ולא היה מקום אחד ששם צבעו לכלם. והאמת שבתנ"א לא כתוב שרק בלוז צבעו, אלא ששם עשו לכל ישראל. ויתכן לומר שלא צבעו כבשאר מקומות איש

²⁰ סוטה מו:

²¹ בראשית רבה ויצא

²² מב:
²³ צו:

לעצמו או למכירה בחצרו, אלא צביעה מרבה לכלל העם, ושאר בני ישראל שצבעו עשו זאת בחצר וכדומה.

על כל פנים משום שאיננו יודעים היכן היא לוז, אין לנו אפשרות להתיחס לכך. ומה שרואים אנו מקומות אחרים שצבעו, לכאורה זו היתה צביעה לגוים שגם הם השתמשו בה.

קשיא ב.

מדוע לא הזכר תכלת של מלכים לגבי נחלת זבולון (וכן מדוע אינו נמצא בכנרת).

דן: קשיא שכתוב שהתכלת היא בכנרת נברר אם ירצה השם בשבת (בעמוד...),

הקשה בקונטרס 'עיוני תכלת' אם תכלת התורה היא היא תכלת המלכים, למה הזכר לגבי נחלת זבולון רק את הציצית, ולא הזכר שמלכי אמות העולם גם כן קנוהו מזבולון.

משה: הזכר והזכר. כתב רש"י עה"פ עמים הר יקראו²⁴ שע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אמות העולם באים אל ארצו. ובאותו הפסוק באר רש"י ושפוני טמוני חול - כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה. ומשמע שנכלל החלזון בסחורה שקנו הגוים.

וכן מפרש בדברי הספורנו²⁵: והוא לחוף אניות. חוץ מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה, כגון טרית וחלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול, עכ"ל. ובפשטות מקורם בפסיקתא פרשת וזאת הברכה: אלו הסחורות שהיו מביאין מחוצה לארץ. ושפוני טמוני חול. זה חלזון שהיה בחלקו של זבולן שבו היו צובעין את התכלת.

²⁴ במדבר לג יט

²⁵ פרשת ויחי מט יג. ובפרשת וזאת הברכה לג יט

קשיא ג'.

הרי יש שכתבו שחלזון התכלת נמצא רק בא"י.

דן: ראיתי שהביאו בשם החתם סופר²⁶ וקרוב העדה²⁷, שחלזון התכלת לא נמצא אלא בא"י ובחלקו של זבולון. וכן כתב התפארת ישראל²⁸: 'והחלזון לא היה בנמצא רק בחלקו של זבולון'. והביא הכותב שכן כתב הנשמת אדם²⁹.

שמשון: המעין בלשונם יראה, שלא אמרו שזהו המקום היחיד בעולם שבו הוא נמצא. החתם סופר באר לגבי נבוזראדן וז"ל: דאלו כורמים ויוגבים ממש לזה לא היה מניח אפי' דלי עם הארץ אלא הי' מגרש אותם והביא לשם נכרים א"כ, מלקטי אפרסמון שאיננו גדל אלא בא"י כמבאר בס' יוסיפון וכן צידי חלזון. ובמלאכות הללו לא הרגלו ולא למדו בהם אלא דלי עם הארץ בא"י ושאר הארצות אינם בקיאים במלאכה זו, עכ"ל. הרי בא לבאר מדוע נבוזראדן השאיר מהם בארץ ישראל ולא לקח מארצות אחרות, ופשוט שבמקומו של נבוזראדן בבבל לא היה חלזון התכלת. וכן הקרבן העדה שם מדבר לגבי כך שלא היה לישראל במדבר תכלת משום שרק בא"י היה. ויש שהביאו מספר 'נשמת אדם', והמעין יראה שאדרבה חולק עליו שם. והתפארת ישראל גם כן לא התייחס לחו"ל כלל אלא לא"י וזה לשונו שם: אמנם קשה תו, דהרי ים המלח בחלקו של יהודה היה כלו (כיהושע טו פה), והחלזון לא היה בנמצא רק בחלקו של זבולון (כמגילה לו א'), עכ"ל. ורצה בזה להקשות על הרמב"ם שכתב ים המלח, אבל כבר כתבו כל המפרשים שכונת הרמב"ם על הים התיכון. וכן כמה אחרונים שדברו בזה אם היה בים סוף

²⁶ שבת כו.

²⁷ ירושלמי שבת פ"ז ה"ב.

²⁸ כללי בגדי קודש של כהונה.

²⁹ שבת כלל ט' ג'.

או לאו, לא דברו כלל על כל העולם אלא על המקום המדבר שהיו ישראל, אם התכלת שבידם היה מים סוף או מהים הגדול. ומול כל דברי רבותינו האחרונים הנ"ל שלא העלו בדעתם לומר שאינו בשום מקום בעולם, אלא שבארץ ישראל נמצא הוא בחלק זבולון, ישנו מקרא מפרש שהבאנו שהיה באיי אלישה.

דן: יש שהסבירו ששם לא היה צבע התכלת, אלא הביאו את הצבע מארץ ישראל לאיי אלישה, ושם צבעו את הבגדים ואח"כ הביאום לספינות צור...

שמשון: אבל מדוע לקחת לשם את הצבע ולצבע שם ואח"כ להביא את הבגדים לצור. שיביאו את הבגדים לצור ובצור יצבעו.

דן: כמה תמוה לכתב דברים חסרי טעם כאלו עלי ספר.

סימני הבריתא

קשיא ד.

'דומה לדג' קלפתו או גופו

דן: 'גופו' דומה לים', משמע התולעת שבתוכו ולא הקלפה – קנכיה שסביבו.

שמשון: זו קשיא של 'מהיכי תיתי', מניין שכונת הגמרא 'גופו' שנבדק את התולעת שפעם בפנים ופעם בחוץ (בכל החלזונות), אין שום הכרח להבנה זו. ובפרט שרש"י כתב 'מראה גופו תבנית דיוקנו', בפשטות מדבר על כל צורת החלזון.

קשיא ה – ו – ז.

עולה לע' שנה. גופו דומה לדג. בריתו לים.

שמשון: עולה אחת לשבעים שנה דברנו ביום, (בעמוד...) גופו דומה לדג דברנו ביום (עמוד...), בריתו דומה לים בררנו היטב בס"ד ביום (בעמוד...).

דן: עוד מלה בקשר לזה, ראיתי מי שהקשה הרי כתב רבנו גרשום על דומה לדג 'צורתו' והרי צורת דג מצאנו שפרושו דג ממש, והביא ב' ראיות לכך. א. דברי רש"י³⁰: 'בני ימא - דגים יש בים שחציין צורת אדם וחציין צורת דג ובלע"ז שריינ"א'. ב. דברי הרמב"ם בהלכות מאכא"ס³¹: 'כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן'³². ושם ודאי אין הכונה לצורת דג כפי שבארר ר' משה.

משה: הכותב לא דיק בלשון הגמרא, לא נאמר כאן 'צורתו דג' אלא צורתו דומה לדג, ורבנו גרשום באר שדומה הוא בצורתו, והוכחנו במישור מה גדר 'דומה' בדברי חז"ל.

שמשון: עוד בענין זה, כתב בקנטרס 'עיוני תכלת' שישנם עוד חלזונות שבים שיש להם צורת דג, ואם כן מהו הזהוי בזה?

דן: לא הבנתי את הקשיא, לפי מה שר' משה הוכיח מהו גדר 'דומה' בלשון חז"ל - חלזון זה דומה הוא לדג, ואם כן מה הקשיא הרי דומה הוא! הכותב רוצה להקשות על חז"ל, למה נתנו סימן דומה לדג הרי ישנם כמה חלזונות שדומים לדג.

³⁰ בכורות ח.

³¹ פ"ב הי"ב

³² עצם הקביעה הלזו אינה ברורה כלל, ובפרט בדברי רש"י שכתב שם חציין צורת אדם, והרי מדובר שם על הדולפין, ולכאורה הוא הדולפין שלנו. והביא באיזה קונטרס 'ראיה' שצורתו דג ממש מהא שחציו העליון צורת אדם ממש - מהתו"כ פרשת שמיני (פרשה ג' ז): חיה זו חית הים, הנפש להביא את הסירונות יכול תהא מטמא באהל כדברי ר' חנינא ת"ל ואת', ע"כ. והבין שהסירונות הוא שריינ"א של רש"י. ובקיצור הוא הדולפין שלנו. ופוק חזי אם הדולפין שלנו יש לו לגמרי צורת אדם בחציו העליון. ואמנם זה ביאורו של הכותב הלז. אך אם כוונת התו"כ על מין אחר ממילא לא על כך דיבר רש"י ואינו ענין לכאן.

כתב החזון איש (יו"ד הלכות תולעים סימן יד אות יב ד"ה וביניתיא דבי כרבא) לגבי ביניתיא דבי כרבא, נראה דזה מין מן המינים, ופרה ורבה והוא בכלל שרץ הארץ אע"ג דצורתו דג ואית ליה קשקשת ואינו עולה מן הים ליבשה וכו'. ע"כ. ולא מסתבר שהכוונה שם צורת דג ממש.

ובכלל אם הוכח שדומה הוא לדג, מכאן הקשיא אינה על המורקס, אלא על כל מה שימצא ויש בו דמיון לדג, הרי יש כמה שדומים.

משה: אמנם ישנם עוד מעוט חלזונות שדומים לדג, אבל היכן מחיב שכל סימן שנתנו בחלזון התכלת הוא יחיד בעולם? הוא תאור את אותו החלזון.

דן: ירשה לי עוד הערה קצרה, מתפלא אני ביותר על אלו שהקשו כן, משום שהם עצמם כתבו שלדעת הרמב"ם הפשט בגמרא שהוא דג ממש, ולדבריהם הוא הדג היחיד ממש?...

קשיא ת.

כאשר רואים את הסימן חובה להכירו בודאות

שמשון: טען בקונטרס 'עיוני תכלת', שגם אם איננו יודעים בדיוק למה התכוונו בסימנים שאמרו, אך לאחר שרואים בעין – היינו צריכים להכיר מיד בסימנים. והביאו משל על הארי, גם אם לא היינו רואים את הארי ולא היינו מבינים מה הן השערות שבראשו, לאחר שרואים את הארי הכל מובן ללא קשיא.

דן: הרי משם ראייה להפך! אם היינו מוצאים את הארי היו אומרים שודאי אינו הארי! הרי אמרו³³ 'והיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר (ישעיה כ"ט) הוי אריאל קרית חנה דוד, מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו, אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו', ע"כ. והרי מכרח שהוא דמיון גמור שהרי הנביא קראו אריאל והרי אינו דומה כלל, ההיכל הוא רחב מאד מאחוריו ואחר כך הוא צר ממש כשתי צורות אחרות, והארי הוא מעט הולך ונהיה צר, ועוד האין עוד חיות שרחבות

³³ מדות פ"ד

מאחוריהן וצרות מלפניהן? ... ובכלל הלזה יקרא דומה, יש לו אברים כארי?

קשיא ט.

במורקס ישנם כמה סימנים ומדוע נתנו דוקא סימנים אלו?

דן: הקשה בקונטרס 'חלזון הפורפורה' אם זהו החלזון למה לא נתנו חז"ל את הסימנים המבהקים: מצוי בחופי הים התיכון, קנכיה על גופו, ודמו צובע סגול או אדום, והביאו את הסימנים היותר 'משנים' לכאורה, שלדעת הכותב ממש לא מתאימים עם חלזון הפורפור. וכן הביא שם לשונות של רב שמואל בן רב חופני גאון, רבנו גרשום, רש"י, והיד רמה, שהבינו את דברי הברייתא כפשוטם, ובפרט את טבעו שעולה פעם בשבעים שנה. וכן הביא את דברי המהרי"ל שכתב למעשה שאפשר למצוא את התכלת על פי סימנים. אלא שהרב המחבר נשאר בצ"ע שהרי"ף והרא"ש לא הביאו את הבריתא.

שמשון: לא הבנתי את הטענה על המורקס, הרי בדברי חז"ל עצמם אמרו כמה טבעים של החלזון, ולא אמרו באותה הבריתא כ'סימן', כגון: דכמה דאית בה נשמה טפי ניחא ליה³⁴, נמצא הוא בנחלת זבולון³⁵ ודרשוהו על הפסוק 'זבולון לחוף ימים ישכון', וביותר שהקשיא היא על הרמב"ם שכתב 'ובים המלח (התיכון) הוא מצוי, ולמה 'עזב' את סימני חז"ל'?

משה: ראשית, הוכחנו בדין ודברים זה, שהסמנים שנתנו על חלזון הפורפור מתאימים ומתאימים לפי מה שהראשונים כתבו

³⁴ שבת עד

³⁵ מגלה ו.

להלכה, ועולה יפה (ולא כפי שכתב הקונטרס הנ"ל). מה שלא נתנו את הסימנים שהבאת, נפרט: שיש לו לבוש (קנכיה) על גופו, הוכחנו שזהו באור המלה 'חלזון' ואמרו 'חלזון זה'. שמצוי הוא בסמוך לים התיכון, אינו סימן בגופו אלא מקום המצאו, אך להקשות למה נתנו סימן זה ולא אחר – וזה כולל את מה שהבאת ר' שמשון – אין לנו רשות.

לגבי הראשונים שהבינו את הבריתא כפשוטה דברנו בזה בפרוט ביום (עמוד) ובדברי המהרי"ל הבאנו לעיל שכתב להדיא 'הסימנים הכתובים בסמ"ג', והסמ"ג לא הביא את הסימן שעולה פעם בשבעים שנה.

שאר דברי חז"ל

קשיא י.

אם נקרא דם

דן: לגבי הקשיא שנוזל זה הצובע, אינו נקרא דם אלא ריר וכדומה, הוכחת ביום (עמוד...) שנקרא דם.

קשיא יא.

האם נקרא 'חלזון' משום לבוש

דן: טען בקונטרס 'חלזון הפורפורה' שתומכי המורקס עשו ערבוב בין חלזון היבשה לחלזון הים, וכל מה שאמרו שחלזון יש לו לבוש הוא בחלזון היבשה, אך בחלזון הים לא מזכר כלל שיש לו לבוש, ואדרבה רש"י שבאר בכמה מקומות על החמט בחלזון היבשה, לא כתב כן על חלזון התכלת אלא כתב תולעת, משמע שאין לו לבוש. וכן כתב הרמב"ם בפהמ"ש³⁶ שחלזון

שבים הוא צדף, ולא כתב שעשו ממנו תכלת. ויש שהביאו את דברי ה'יד דוד' שתמה על ה'מוסף הערוך' שכתב שיש לו נרתיק 'ולא ידעתי מנין לו זה', וכן את דברי הלקוטי חבר בן חיים שכן כתב בדברי הערוך. והוכיח הקונטרס הנ"ל שיש ב' סוגי חלזונות. וכאשר אמרו חלזון הכונה לחלזון אחד בדוקא.

משה: אם הבנתי נכון בדברריך אם למשל אמרו על האדם פעם שעשה כך ופעם שעשה כך מוכח שיש כמה מיני בני אדם ואינם מין אחד?... ברור שיש כמה חלזונות אף אחד לא נחלק בזה מעולם. אלא שצריך להגדיר מהו 'חלזון' שלכן נקרא הוא כך. והזכרנו ביום (עמוד...) שכאשר אמרו על חלזון המקצץ באילן לא דברו על החלזון שבים שאינו באילן. וכן כאשר כתבו הראשונים (נביאם להלן) 'חלזונות שבאשפות' לא כונו שכל החלזונות שם מקומם, אלא צריך להבין מהו המשג 'חלזון' הכללי. ולא ראיתי מבין כל אלו המערערים שבארו מהו המשג 'חלזון' לשיטתם.

דן: איברא, דלו יהי לשיטתם שיש כמה מיני חלזונות, אבל חלזון זה ודאי נחשב גם כן לחלזון, ומה הקשיא? זהו חלזון!

שמשון: ר' משה הרשה להוסיף, אם יש מחלקת אחרונים בדברי הערוך אם החלזון ההוא כולל גם כן את מה שכתב הערוך לגבי חלזון, הרי הראשונים במסכת שבת כן דמו כך את החלזון, כתב הריטב"א³⁷: ותרץ ר"ת ז"ל דדם חלזון מיפקד פקיד ואין בו משום חובל וכדאמרינן בכתובות, ורבנו ז"ל (הרשב"א) בשם רבו רבנו הגדול (הרמב"ן) ז"ל פרש **דשאני חלזון שאינו בעל איברים אלא גוף אטום כחלזונות**

³⁷ שבת עה.

שבאשפות, ובכי הא ליכא נטילת נשמה אלא כשנוטל כל נשמתו לגמרי. עכ"ל.

כלומר אותו החלזון שבתכלת הוא גוף אטום כחלזון שבאשפות. וכן כתב היעב"ץ בסדורו (קריאת שמע) גוון כעין הכחל וכרקיע בטהרתו **וצובעין אותו בדם חלזון, ברי'ה שבים דומה לדג וחומט ימי,** עכ"ל.

דן: ראיתי שטוענים שאין כונתם שדומה לגמרי אלא שאותו הענין שגופו אטום הוא כחלזונות שבאשפות שגופן אטום, אך אין לו לבוש.

שמשון: לשם כך הראשונים הביאו דגמא זו? הרי כל דבר שאין לו עור כתולעת גופה אטום. ומלבד שזה הפך הפשט הפשוט.

משה: ומלבד שרבים הראשונים והאחרונים תרגמו את המלה חמט 'לימצ"א' שהוא 'חלזון' בתרגומו.

שמשון: נחזר לטענת השוללים שטענו שהחלזון אינו דוקא באפן זה, כי יש שהוא תולעת ללא לבוש, ויש שהוא עם לבוש, ולכן אי אפשר להגדיר את החלזון באפן מחלט.

משה: נסכם את דברינו, א. בפשטות כל החלזונות יש להם לבוש ולכן נקרא חלזון, ועל כל פנים חלזון התכלת ודאי שיש לו לבוש, והם דברי הראשונים במסכת שבת. ב. גם לדעת השוללים שישנם כאלו וישנם כאלו, המורקס הוא מן חלזון עכ"פ. ג. מה שנאמר בתוספתא מן החלזון כשרה, לא באו להפריד חלזון זה מחלזון אחר, דברנו בזה ביום... בעמוד... ויבאר היטב אי"ה בקשיא... שהדבר לא נתן להאמר.

וכן באותה משנה שכתב כן הרמב"ם (שהביא בקנטרס 'חלזון הפורפורה'), הר"ש כתב 'או שקשר חלזון – מברזל עשוי כדמות חלזון דג שבים שמדמו צובעים תכלת'.

דן: אף על פי כן, ר' משה, יש לך הוכחות שהחלזון שבים גם כן יש לו לבוש?

משה: הרי כן להדיא בדברי הראשונים במסכת שבת שהביא ר' שמשון! שהחלזון גופו אטום כחלזון שבאשפות!

אחזר לדבריי: אמת הדבר שישנם כמה סוגי חלזונות, אך אינו מין כללי כעוף וכבהמה, הוא נבדל בשמו משום דבר מסים שבו, ואם רש"י כתב על חלזון שביבשה 'חמט', למה לומר שחלזון שבים נקרא הוא בשם 'חלזון' משום דבר אחר? ומה שהוכיח הקונטרס הנ"ל שחלזון שבים כתב רש"י תולעת ולזה שביבשה כתב חמט - ולהבנתו זו סתירה, הרי גם על חלזון היבשה כתב רש"י תולעת³⁸: **"לשון חלזון, שהוא דומה לתולעת אותו החוט"** כלומר שאין סתירה שהחלזון נקרא תולעת ויש לו לבוש.

שמשון: לדברייך כל מה שהקשו בזה שהבריתא לא הזכירה את קונכיתו - לא קשה כלל, כי זהו שמו ומהותו, וכמו שלגבי תולעת לא מזכירים תמיד מה ענינה. ועל אותו החלזון נתנו סימנים דומה לדג וכו'.

קשיא יא.

צידי החלזון

שמשון: טען בקונטרס 'חלזון הפורפורה', שעולה לשבעים שנה הוא כפשוטו והוא עולה מהים ליבשה שרש"י כתב כן כו"כ פעמים, ולכן א"א לומר שהיו צדים אותו באפן קבוע מהים, ומה שאמרו³⁹ שנבזראדן השאיר צידי חלזון, אינו חלזון התכלת.

דן: אך רש"י כתב להדיא באותה הסוגיא: ופוצעין את החלזון להוציא דמו, כדאמרן בפרק כלל גדול לקמן. ובפרק כלל גדול כתב להדיא שצובעין בדמו תכלת, ואי אפשר לומר שבדף עד ע"ב זהו התכלת, ובדף עה ע"א לגבי הוצאת דמו מדבר על מין אחר, שהרי בזה ובזה הגמרא מדברת על צידי החלזון שבמשכן שעשו זאת לענין צביעה, ופשוט.

קשיא יב.

הרי אמרו בגמרא שטוב לצבע להוציאו כשהוא חי

דן: האריך בקונטרס 'עיוני תכלת' שמה שאמרו בגמרא דכל כמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה, אינו עומד בשום אפן בחלזון המורקס. וענית על כך בפרוט רב ביום... (עמוד....)

שמשון: ראיתי שכתב במהדורתו החדשה, את העבדות שתארת כאן ר' משה, אלא שהוא מוכיח מכך שאדרבה זה לא מסתדר - ואף סותר - את דברי הגמרא הנ"ל. לא אחזר על כל טענותיו, אך זאת אומר שטוען שאין בכלל האפשרויות לבאר, מדוע ישנו טעם להשאיר את החלזון בחיים לשם צלילות הצבע, אלא רק לענין קיום הצבע. וכותב שדבר עם הרב טופרוביץ' וברר לו את מה שבארת לנו בשמו, ומאריך לבאר שאינו תואם את דברי הגמרא, ואף כותב שהודו לו על כך.

דן: יש לי פליאה על הרב המחבר שליט"א של הקונטרס הנ"ל, שנוהג הוא לחלק תארים לאלו ששוחז עמם, כגון שכותב שיש לת"ח פלוני מתומכי התכלת נסיון רב בזה ו'הודה לו' שיש כאן קשיא, והקורא אינו מודע שהגם שאותו תומך תכלת ת"ח הוא ויודע סגיא זו, או שחוקר ממחה הוא, אין לו נסיון רב יומיומי, וממחיותו אינה בפרקטיקה, הגם שצבע כמה פעמים.

עוד ראיתי בקנטרס הלז ותמהתי, שנוהג להביא את ההודאות של תומכי המורקס, ולא ידע הקורא שהודאה זו של אחד מתומכי המורקס חבריו נחלקים עליו בתקף (כגון ש'קשה מאד' הסימן הנאמר בגמרא גופו דומה לים, שהוכח כאן שהדבר מתישב), או ש'הודו לו' ש'פעם לא נגלה מעולם הצבע לשמש כך שלא ידעו שישנה אפשרות להפיק כחול', וכל העוסק בענין יודע שדבר זה אינו נכון עבדתית, וכפי שהרחבנו כאן בס"ד בתאור המציאות. וכך מביא 'הודאות' פעם מזה ופעם מזה בתחומים אחרים, והקורא סבור שהידיעה שחלזון המורקסהוא הצובע תכלת - מפקפק מאוד, גם אצל העוסקים במלאכה זו.

שמשון: על אף טענותיכם, חובה לומר שנהג הרב המחבר בישרות ראוי' לשבח, והביא כמה צדדים, ולא כתב חד משמעית כצד אחד. אלא שטוען שלדעתו יש מה להשיב לכאן ולכאן.

דן: אומר את מסקנותיו לגבי מה שבארת שהצבע נבלע בבשרו. בקצור: א. ישנו הליך של רקבון בחלזון מת שלכן עדיף חלזונות חיים, אך אין זה מטעם איכות הצבע אלא מטעם אבוד צבע. וגם זאת נוצר לאחר זמן ולא תוך כדי פציעה. ב. כיום מעדיפים לא להשתמש עם הצבע הנבלע בבשר, לכן שוברים את קלפת החלזון ועוסקים רק עם הצבע היוצא. ג. כאשר מתקרב מותו של החלזון מתחיל אבוד הצבע שיוצא לחוץ וכן

נכנס לתוך גופו. ד. הגם שיש שפוצעים את החלזון בעדינות, אינו מפאת חיותו של החלזון אלא משום שבשבירה חזקה הבלוטה תתפרק וחלק מהצבע יאבד. ה. אין שום סבה שהקדמונים לא יוציאו את הבלוטה במקום להשאיר את החלזון חי – אם הטעם שאינם רוצים להתעסק עם הצבע הבלוע בבשר. ו. יותר נראה שאדרבה הקדמונים רצו את הבשר משום שנצרך להליך החזור. ז. ההשערה שהצבע הבלוע בבשר הוא איכותי פחות היא ככל הנראה השערה שאיננה נכונה.

מסקנתו היא: אין שום צרך בשמירת חיותו של החלזון, בעוד שמתעסקים להוציא צבעו, הדבר היחיד שאולי ישנו צרך בו הוא לשבר את החלזון בעדינות.

משה: ברור הדבר שכאשר מתקרב מיתתו של החלזון מפריש הוא צבע. כן ברור שתלוי זה בחיות של החלזון, שכאשר הוא חי בתוך המים הליך זה אינו קים. אלא מזמן שמתחיל הליך גסיסה וכמו העבדה שדברנו ביום... (עמוד...) ששמרו חלזונות באקוריום ללא תנאים וראו את הצבע במים.

ונכון הדבר שהקדמונים היו צריכים את בשר החלזון להליך החזור, אך מה שהראה הרב טופרוביץ' שהאפשרות שהצבע יצליח הוא גדול הרבה יותר כאשר הוא מפרד מהבשר מאשר הוא בתוכו. אם כן הפוצע את החלזון שחפץ הוא בכל טפת צבע משבחת, ירחיק את מיתת החלזון בכל האפשר. אדרבה, דיקנו בלשון הגמ' שלא אמרה הגמרא שישאר חי אלא דאית בה נשמה, אלא שאותו הפוצע הקדמון לא הוציא את כל הבלוטה ממקומה כי זה יפריע ל'חוזר', אלא ניסה ככל האפשר שהצבע ישאר מחוץ לחלזון ורק מעט צבע ישאר בבשר החי. ולשם כך

עשה כל שביכלתו שהחלזון ישאר חי, כי כאשר מתחיל לגסוס הצבע יוצא ונבלע בבשר החלזון.

ומה שהקשה הרי הצבע נאבד ולא מפחית מצלילותו, במחילה מכבודו לא זו המציאות! כאשר בימינו הצבע אינו מצליח ומשליכים אותו לאשפה, אינו משום שאין בו צבע כלל, אלא משום שהצבע אינו באיכות טובה ואז נוטה הוא לקלקול.

וכאן הדבר הרי כל כך מתישב, הצבע הנבלע בבשר ישנו צרך בהליך מסים כדי להפרידו על אף החומרים הטובים שישנם כיום, והליך זה פעמים רבות אינו מצליח והצבע מופק באיכות לקוי', וזהו התכלת האמורה בגמרא, **והתכלת היוצאת כאשר הוא חי הוא התכלת ביופיה, מה נהדר מראיה! אשרי המקימה!**

קשיא יג.

הרי כתוב שחלזון התכלת מוטל בהרים

דן: הקשה בקונטרס 'עיוני תכלת' הרי כתוב שמטל בהרים, והמורקס אינו עולה ליבשה כלל.

משה: זה לשון הספרי (וזאת הברכה שנד): אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור, ומצאתי זקן אחד. אמרתי לו פרנסתך במה, אמר לי מחלזון. אמרתי לו וכי מצוי הוא, אמר לי השמים שיש מקום **ביום שמוטל בהרים** וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו, ומת ונמק במקומו. אמרתי ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא, עכ"ל.

אלא שנכון הדבר שישנה מחלקת ראשונים במסכת מגלה (ו). אם עולה להר מדבר בחלזון התכלת או בחלזון היבשה. ובזאת

כבר ראינו שכל הראשונים שכתבו את ענין התכלת להלכה למעשה, לא כתבו תכונה זו שעולה בפעל ליבשה.

קשיא יד.

מדוע חיבים עליו בשבת הרי הוא נצוד ועומד

דן: ישנה קשיא הרי הוא נצוד ועומד ומדוע נאמר בגמרא שחיבים עליו משום צידה?

משה: דבר זה הוא מחלקת ראשונים, ובקצור: דעת התורי"ד⁴⁰ שפטור בכהאי גוונא. אבל דעת רש"י הובא בתורי"ד שם, רבנו גרשום⁴¹, ורבנו ירוחם⁴², שחיבים על חלזונות משום צידה. ויש להוסיף בזאת שדעת הראב"ד⁴³ בהשגות, שהדגים כיון שהם מכסים מן העין חייב משום צידה אף בביברים קטנים – כלומר שניצוד ועומד. ומתישב גם לדעת התוס' רי"ד.

ועוד יתכן לומר שכל המחלקת היא במקום שאין בזה פעלת צידה, אבל חלזון בעמק המים שדומה למראה מים על זה אמרו⁴⁴: היכי דמי מחסר צידה, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל, כל שאומר הבא מצודה ונצודנו, וחייב משום צידה.

⁴⁰ חגיגה יא.

⁴¹ מסכת ע"ז כח.

⁴² תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק י

⁴³ הל' יו"ט פ"ב ה"ז

⁴⁴ ביצה כד.

עוד יש להעיר בזה שיתכן שמחלקת ראשונים זו היא מחלקת בבלי וירושלמי לדעת תוס'⁴⁵, ובפרוש מראה פנים לירושלמי באותה הסוגיא בד"ה הצד חלזון.

שמשון: עוד בענין זה, הרי כתבו התוספות והובא להלכה במג"א ובמשנ"ב⁴⁶, שהפורס מצודה ובשעת פריסתו לא נכנס הבעל חי אלא אחר כך, אינו חייב חטאת, והרי בחלזון לא שיך שבאותו הרגע יתפס. ועוד שהרי ברשת זו החלזון יכול לצאת ואין זו צידה כלל.

משה: לא אכנס לעצם הענין, שכמה ראשונים חלקו על התוס' וכן כמה אחרונים, ורבנו החזו"א פקפק בזה מאד למעשה. אבל בעניננו - אדרבה, קשיא מתרצת בחברתה, שהרי הצידה אינה בזמן שהחלזון מכניס את לשונו בסל, כי יכול הוא לצאת, אלא בזמן ששולים אותו מהים, הוא נצוד. וכן מפרש ברש"י ותוספות ושאר ראשונים⁴⁷.

דברי הראשונים והאחרונים

קשיא טו.

אם זז ממקומו

שמשון: הבאת כראי' את דברי הראב"ד שכתב "הנה החלזון אי אפשר לעמוד עליו אם הוא מכלל הדגים או מכלל הצומח כי הוא חי ומתנועע, אינו מחליף מקומו כי הוא

⁴⁵ שבת עד תוד"ה הצד חלזון

⁴⁶ שט"ז סקי"ח.

⁴⁷ שבת קז: תענית כד.

נעוץ ותקוע בארץ" וכ"כ הרמ"ע מפאנו⁴⁸ וכ"כ הרלב"ג⁴⁹,
וכ"כ היעב"ץ⁵⁰ להדיא על תכלת. קראתי שהוא טבע בצדפה
ואינו במורקס.

משה: כל כך תמוה לכתב כך, כבר דברנו על טבע זה של
המורקס (ביום... עמוד...). אלא שאין הכונה שאינו זו כלל
מלדתו עד מיתתו, יש לו תנועה מסימת, אבל במצבו הרגיל
נצמד למקומו ונראה שאין בו תנועה.

קשיא טז.

שחור כדיו

הרי הבאור הלכה פוסק שלדעת הרמב"ם תכלת אינו שחור
דן: קשיא שהרמב"ם כתב שחור כדיו בברנו ביום (עמוד...).
אך הקשה בקונטרס אחד שבבאור הלכה⁵¹ כתב לא כן: "ואם
היה המראה דומה למראה הכחל [שקורין בל"א] נלענ"ד שיש
להחמיר בזה וראיה מחלין מ"ז ע"ב ככוחלא כשירה כדיותא
טרפה דאף דמהרמב"ם משמע דהלכה לא נאמר רק שיהיה
מראה שחור ובררנו לקמן בסימן ל"ג דהרצועות שיש עליה גם
כן הלמ"מ דצריכה להיות שחור די בשחרות שהיא ככחול,
שאני הכא שכיון שהיתה ההלכה שיכתב בדיו אף דדיו לאו

⁴⁸ מאמר צבאות ה' חלק ח"ב ט"ו ובמקו"א חלק שישי

⁴⁹ בספרו מלחמות ה' מאמר א' פי"ב

⁵⁰ פ"ט צ"ז

⁵¹ סל"ב ס"ג

דוקא להרמב"ם, וה"ה כל מראה שחור, אבל עכ"פ שיהיה מראיתה שחור כמו דיו" עכ"ל.

משה: מפני כבודו לא אזכיר את שמו, משום שמביא דברים חלקיים, ואתה ר' דן הבאת את דברי הבה"ל במלואם.

הבאור הלכה כתב שמשום שישנה הלכה למשה מסיני בתפלין שיהיה שחור כדיו, אע"פ שדעת הרמב"ם שבא לאפוקי משאר צבעים ולא לאפוקי עומק - ולכן אף שחור חלש כשר. אבל צבע השחור מכרח הוא, כי יש דין בצבע, שיהיה שחור כדיו והכחול אינו שחור.

ואינו נוגע כלל לנדון דידן שאין דין בתכלת שבתחלתו יהיה שחור, אלא הרמב"ם מתאר מציאות עד כמה כהה עמוק הוא, ובאותה הלכה כתב 'משחירין' על גוון כרקיע השמים, שבלשוננו אינו שחור. ובזה יש לומר שאם מדבר על שחור כהה, הוא כחול - בורדו כהה מאד, והביא דגמא לכהות - דיו, מה שא"כ בתפלין שכל ההלכה שנאמרה היא דוקא לגבי גוון הצבע ועל זה כתב 'כדיו' כלומר כצבע הדיו.

קשיא יז.

דברי הרמב"ן על גזרת התכלת

דן: לגבי הרמב"ן בפרשת לך לך, דברנו על כך די ביום... (עמוד...)

קשיא יח.

דברי הראב"ד שקלא אילן הוא תולעת

דן: לפי מה שהוכחת עד עתה אין אפשרות לומר שמחלזון כלשהו פסול, ובפרט לפי הדעות בירושלמי שיש דרשה לגבי תכלת שיוציאוהו מבעל חיים, ולפי זה מכל בעל חי יכשר אלא שקיים להו לחז"ל שרק בחלזון ישנו צבע זה. ועל זה אמרו 'מן

החלזון כשרה שלא מן החלזון פסולה'. והרי כתב הראב"ד בפרושו לתורת כהנים⁵² שקלא אילן מוצאו מן התולעת ולמה פסלוהו? זה לשון הראב"ד: יכול מן התולעת. **מן הצבעים שבתולעת כגון תכלת הצבע בדם חלזון או בקלא אילן, עכ"ל.** משה: ראשית, הבאנו דעת הרמב"ם, שהטעם שקלא אילן פסול אינו מטעם שאינו מן החי אלא משום שאינו עומד ביופיו, והראב"ד לא אמר ששניהם באים מן החלזון אלא שניהם מהתולעת. וזה פשוט לפי כל מה שבארנו שאף שחלזון איקרי תולעת אבל תולעת לא איקרי חלזון, ולכן אין קשיא מהתוספתא על דברי הראב"ד. אלא שעצם דברי הראב"ד הללו צ"ב, כי כל המפרשים שדברו בזה כתבו שקלא אילן בא מן הצומח, ומשמע בכמה מפרשים שהיה בימיהם ולא נעלם כלל.

קשיא יט.

דברי ספר הקנה ששוחטין אותו

דן: קראתי קשיא חזקה בכמה קונטרסים שהרי נכתב בספר הקנה: **"עולה מהים ותכף שיצא הולך ונשרש בארץ ונשרש שם, וראשו בחוץ ושוחטין אותו ולוקחין את דמו. שבו צובעין תכלת".**

משה: כבר דברנו כמה פעמים, שצריך לבחון מה בדיוק קשה, הרי עצם הדברים צ"ע מהגמרא, אם שוחטין אותו מצוארו כדי להוציא דמו, איך אמרו בגמרא כל היכי דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה, הרי מוציאים את הצבע רק לאחר שחיטתו? ומוכח מדברי הגמרא שם (וכ"פ כל הראשונים ללא יוצא מן הכלל), שיש אפשרות להוציא את הצבע בעודו חי.

⁵² מצורע פרשתא א יד

יתכן שאפשר לישב בדחק, שדבר על ב' דברים: כתב שטבעו להוציא את ראשו החוצה, וכתב דבר נוסף ששוחטין אותו כדי להוציא את דמו, כלומר עצם חתוך חלק מגופו כדי להוציא את הדם נקראת היא בשם שחיטה.

דן: ושמא אין מנוס אלא להעמיד את ספר הקנה כעקר משום שקדום הוא ולא את דברי המפרשים האחרים.

שמשון: היש לנו בזה כדי לדחות את דברי רבותינו הראשונים? ובכלל איך יתישבו דברי הגמרא? עדיף לדחק כמה וכמה בספר הקנה ולא לדחות את דברי כל הראשונים שדברו בזה.

משה: כתב הרמ"ק⁵³ שספר הקנה הוא אחרון מאד בזמן. וממילא אי אפשר לזוז מדברי הראשונים בשום אופן.

קשיא כ.

בדברי רש"י אם התכלת הוא גם של הגוים

דן: כתב רש"י⁵⁴: מי מודיעני. על זאת לתת לי דמים, כל המוצא חלזון ונוטלו בלא דמים אינו מצליח, עכ"ל. ומכאן משמע שמה שצבעו הגוים התקלקל, ואינו החלזון דישראל.

משה: הרי כתוב כאן להפך, חלזון התכלת הוא אחד, אלא מי שיקח ללא דמים צבעו יתקלקל, אבל להדיא שלא היה להם חלזון אחר שצובע תכלת. ופשוט שברכה זו היתה דוקא בבית ראשון עד שהגלה סנחריב את שבט זבלון עם שאר עשרת השבטים.

⁵³ ספר שעור קומה דף פ. וכ"כ בהוספת הרד"ל (הובאו בדפוסים החדשים) בפדר"א פמ"ו אות י.

⁵⁴ מגלה ו.

קשיא כא.

בדברי היעב"ץ והתפארת ישראל

הרי היעב"ץ דבר על צדפה

דן: הקשו הרי היעב"ץ כתב בשם סופרי אמות העולם צדפה (קלאם), וזה סוג אחר של חלזון, מכרח שדבר היעב"ץ על ספרים אחרים של אמות העולם שהיו בידיו, והוא חלזון אחר. משה: משום שדברי היעב"ץ סיעתא עצומה לתכלת, ומשום שיש שהבינו את דברי היעב"ץ באפן לא נכון. נביא את דברי היעב"ץ ולהבדיל את סופרי אמות העולם.

אלו דברי היעב"ץ בשלמותם: **תני ר"י יוגבים, אלו צידי חלזון מסולמא דצור ועד חיפה, וכדבר הזה ממש כתבו גם סופרי או"ה כותבי ישובי המדינות והנמצא שם לצרך העולם, וזכרו שלא נמצא במקום אחר הדג שצובעין בדמו תכלת, כי אם בשני המקומות הללו. וידוע שצור וחיפה היו שתי עירות היושבות על חוף הים הגדול של תורה (ונקרא הים האמצעי אצל סופרי החול) ויושבי צור וצידון היו צדין אותו ועושים בו סחורה ביאור (?) אחר שחרבה ארץ ישראל, הם שהיו מספיקין צבע תכלת לכל הארצות. וכן היה נצוד בחלקו של זבלון, שירכתו על צידון ובזמן ישוב א"י היה כל המשא ומתן הלז, וריוח הגדול שבו לזבלון לבדו מיתר השבטים, כמ"ש רז"ל כלן צריכין לך ע"י חלזון, ושפוני טמוני חול תני ר"י ששפוני זה החלזון כו', עכ"ל.**

עוד כתב⁵⁵: **החלזון ברי'ה שבים מצביעין בדמו תכלת והוא ב"ח סגור בין שתי קלופות מושלן בל"א אי אפשר לעמוד עליו אם הוא דג או צמח כי יש בו חיות ותנועה ואינו זז ממקומו כי הוא נעוץ ותקוע בקרקע הים, עכ"ל.**

ולהבדיל אלו דברי סטראבון הרומאי בן התקופה ההיא: **כל צור היא... כמעט נחרבה, היא חזרה לעצמה הן משום ממתיות התושבים בניווט... והן משום בתי צביעת הפורפורה, בעקר משום שהארגמן הצורי הוכיח את עצמו כיפה ביותר שקים יש לצודו בקרוב לחוף, ושאר צרכי הצביעה קלים להשיג. רוב בתי הצביעה בעיר גורמים שהעיר מקום לא נעים לגור. ע"כ.**

ואלו דברי פלניוס: **הפורפורה המשבחת מצוי בצור שבאסיה, במיננקס של אפריקה (מרוקו), בחופי גייטוליא (יוון), ובלקוני' של ארופה... אבל מנין לה לכוניכילי'⁵⁶ ערכה הרב, שצבעה 'הגלאקו' עצוב כמו הים הרוגש? ...אורך לשונות הפורפורות הוא כשל אצבע, בה הן אוכלות ונוקבות חלזונות אחרים, כה חזק הוא עוקצן.**

עד כאן לשונותם לנדון דידן.

עתה נחשב: אותם הטבעים שכתבו⁵⁷ על החלזון נמצא הוא באק"ק, על אותה העיר צור הם דברו וגם כן הזכירו את שאר

⁵⁵ מטפחת סופרים פ"ט צז

⁵⁶ שהיא התכלת לדעת המתרגמים.

⁵⁷ ישנם עוד תיאורים באותם הכתבים בטבעי החלזון חלקם הזכרנו לעיל.

המקומת שנמצא שם המורקס כיום, אם כן לדעת השוללים ההנחה היא כדלהלן: היה חלזון אחר שנצבע בעיר צור ועקר הסחורה היה ממנו ובדמו צובעים תכלת. אלא שהגוים הנ"ל הזכירו שעקר הסחורה באותה העיר הוא ממין אחר, אם כן יש סתירה בין אותו ספר גויי העולם שהיעב"ץ ראהו לבין כמה גוים שכתבם נמצא בידינו...

(מלבד שבצור וצידון נמצאו קנכיות רבות הן מהארגמון החד קוצים והן מארגמון הקהה קוצים).

אלא שהאמת שדברי היעב"ץ ברורים לגמרי, כך נמצא בדברי אותם הגוים ודברו הגוים על אותן המקומות ואותו החלזון, והיעב"ץ לא בא להכריח שכך בדיוק נראה אותו החלזון כי הרי לא ראהו, אלא כתב תאור על פי העולה מדברי הגוים של צדף מסים ולמעשה רואים אנו צדף אחר העונה על אותן התכונות, והוא ארגמון קהה קוצים.

דברי היעב"ץ על מקום המצאו

דן: הרי היעב"ץ אומר שבסופרי האמות אמרו שחלזון התכלת נמצא רק בין שני מקומות אלו בין חיפה לצור, וכיום יודעים אנו על מקומות רבים בארץ ישראל שמצאו קנכיות של הארגמונים, וכן יש שטענו שלא מזכר בכתבי הגוים ההם שנמצא הוא רק בין שני המקומות האלו.

משה: נכון שכמה ממצדדי התכלת הבינו שזו כונת דברי היעב"ץ שנמצאו קנכיות במקום, אבל הנראה בפשיטות שלא דבר בזה, אלא מקום המצאו בים. ונכון שנמצא הוא גם כן בשאר הים התיכון כולל בארץ ישראל, אבל רואים אנו בעיננו שהאזור בו עקר המצאו של חלזון האק"ק הסמוך לחוף הוא בצפונה של ארץ ישראל.

דברי התפארת ישראל וענין ה'ינטינה'

דן: קראתי טענה הרי התפארת ישראל גם כן מדבר על הפורפור כצובע תכלת, ובתרגום הלשון מדבר על הינטינה, שדבר החוקר גזניוס. ואם כן האחרונים שזיהו את תכלת עם הפורפור התכונו למין אחר שנאבד מאתנו.

שמעון: לפני שר' משה יענה, רצוני להבין: הרי הינטינה אי אפשר לצבע בו, זה הוברר לגמרי⁵⁸, והרי אותם הגוים דברו על החלזון שצובע.

משה: ראשית נביא את לשון התפארת ישראל המדבר על הפורפור⁵⁹: וכעין זה כתב געזעניוס, שהתכלת נעשה מדם

⁵⁸ מר שאול קפלן – ד"ר וביולוג ימי, סבר בעבר שהינטינה הוא חלזון התכלת, אך לאחר שניסה במשך 15 שנה (!) לצבוע בו ולא עלה בידו, הודה באומץ לב שהארגמון קהה קוצים הוא חלזון התכלת.

⁵⁹ וז"ל במלואו: (כללי בגדי קודש של כהונה): והנה בענין חלזון גופי' מהו, רש"י כתב (מנחות מ"ד.) שהוא עולה מהארץ, ושבת (ע"ד:) כתב רש"י שהוא דג קטן. וא"כ הוא בים. ובסנהדרין (צ"א.) כתב רש"י שהיא תולעת שעולה מהים, וכך כתב רש"י במגילה (ו.), וזה תמוה לע"ד, דהן אמת מה שכתב שהוא תולעת, כך משמע נמי מירושלמי (פ"א דשבת ה"ג) שכתב שאין בו גידין ועצמות, וכן משמע נמי בבכורות (פ"ו מ"ב), אבל מה שכתב רש"י שעולה מהים, ק' א"כ מה ראי' מייתי הש"ס מברייתו לתחיית המתים שמתהווה בריה חדשה מעפר (כסנהדרין שם) הרי כיון שעולה מהים דלמא מקמי הכי הוה בים, רק שעל ידי הגשם יצא מהמים, יע"ש. (ונראה שלא ראה את היד רמה שהקשה כוותיה. לה"ב) והרמב"ם (הלכות ציצית פ"ב ה"ב) כתב שהוא דג שמראיתו תכלת, ודמו שחור כדיו, ומצוי בים המלח עכ"ל (א"כ יש בריות חיות בים המלח, לא כמו שיחשבו העולם שלכך נקרא

מושעל, הנקראת 'פורפור שנעקקע', וצובעין מדמו 'פורפור בלויא' נוטה ל'פיאלעט', וכתב עוד שנמצא בים האמצעי והקלפה שגדילה על הבריה ההיא צבעו 'בלויא', ע"ל (גזניוס). הנה גם במה שכתב שנמצאת בים הגדול הוא אמת כך הביאו חזל וכדלעיל. אמנם בלש שבדם החמט צובעין 'פורפור בלויא', דהיינו 'דונקעל בלויא', בזה לא נשמע לו, דעל כרחק זה שלא כקבלתינו, דהרי חזל אמרו תכלת דומה לרקיע (מנחות מ"ג ב'), וכך כתב הרמב"ם שהבאנו שצבעו כטהר הרקיע נגד זריחת השמש, והיינו

ים המת, מדאין בו בעלי חיים). אמנם מלבד הקושי הנ"ל שהקשינו לרש"י דקשיא ג"כ לרמב"ם דכיון שהוא דג מנ"ל למילף מניה תחה"מ, דלמא מקמי הכי היה בים, אמנם קשה תו, דהרי ים המלח בחלקו של יהודה היה כולו (כיהושע ט"ו פ"ה), והחלזון לא היה בנמצא רק בחלקו של זבולון (כמגילה ו.). ותו דבמסכת שבת (כו.) אמרינן דצידי חלזון היו מסולמא דצור ועד חיפה, ע"כ. וידוע שמקומות הללו הם עוד היום על שפת ים הגדול, והם כנגד חלקו של זבולון. (והאחרונים הסכימו פה אחד שים המלח הכוונה לים התיכון. לה"ב) אמנם בערוך ערך חלזון השלישי הביא המדרש ויהי בשלח, שהחלזון הוא ברי' שיש לו נרתק על גביו א"כ הוא (מושעל קרעטהע), וכעין זה כתב געזעניוס, שהתכלת נעשה מדם מושעל, הנקראת (פורפור שנעקקע), וצובעין מדמו (פורפור בלויא) נוטה לפיאלעט, וכתב עוד שנמצא בים האמצעי והקליפה שגדילה על הבריה ההיא צבעו (בלויא), עכ"ל. הנה גם במה שכתב שנמצאת בים הגדול הוא אמת כך הביאו חז"ל וכדלעיל. אמנם במ"ש שבדם החומט צובעין (פורפור בלויא), דהיינו (דונקעל בלויא), בזה לא נשמע לו, דעל כרחק זה שלא כקבלתינו, דהרי חז"ל אמרו תכלת דומה לרקיע (מנחות מ"ג ב'), וכך כתב הרמב"ם שהבאנו שצבעו כטהר הרקיע נגד זריחת השמש, והיינו (העללעס היממעל בלויא), ועל כרחק אותו שבלול שהזכיר געזעניוס, אחר הוא בל חזה שמש, עכ"ל.

'העללעס היממעל בלויא', ועל כרחק אותו שבלול שהזכיר געזעניוס, אחר הוא בל חזה שמש, עכ"ל.

כלומר, שלא נשמע לו בזה משום שאינו צובע כחל, וזו קבלתנו וכך בארו הראשונים. וכתב כן משום שלא ידעו שישנה אפשרות לצבע בו כחל בזמנו כנ"ל, אך אם ישנה אפשרות בנקל לצבע בו כחל, פשוט בדבריו שמקבל דברי געזעניוס שהוא חלזון התכלת ולא אחר.

לגבי שאלתך על הינטינה: התפא"י מביא את גזניוס, ועתה יודעים את המקור שמשם העתיקו, והוברר שאותו גזניוס העתיק באפן שגוי, והוא המורקס ולא הינטינה שאי אפשר לצבע בה כלל. אמנם לא אכחד שכתב התפא"י שצבע גופו כחול - בפשטות משום גופו דומה לים, ובינטינה הוא יותר ברור, וכבר דברנו מה שיש לומר בזה.

קשיא כב.

הרי אינו מסתדר עם שיטות כל האחרונים

דן: ר' משה אינך יכול להתעלם מכך שכמה מהאחרונים כתבו דברים אחרים בזהוי חלזון התכלת, היו שכתבו שדוקא מהמתר בפ"ך והבינו שדג כשר היה, ויש שכתבו שהחלזון דומה לתולעת כי משריץ הוא כתולעת.

שמשון: ראה ר' דן, הרי כפי שיש שכתבו כן, יש שכתבו להפך. והגם שבודאי דברי רבותינו האחרונים הם יסוד התורה וההלכה בעם ישראל ואנו שותים בצמא את דבריהם. עדין ישנו הבדל בין באור ופרוש לבין שאלה ותשובה. כאשר הראשונים דברו בחלזון הם פרשו את המשג במה מדבר, אבל האחרונים בחלק מהמקומות לא כתבו את דבריהם כפרוש ובודאי לא כאפשרות לזיהוי, אלא ישבו סגיא כדרך למוד ברחב דעתם.

ולא מסתבר שאותו גדול באחרונים כונתו בתשובתו שכך נצא ונזהה את החלזון, ואם ישנו חלזון שמוכח שהוא חלזון התכלת, אלא שאינו מסתדר עם אותו הישוב והתרוץ, מוכח שאינו החלזון. הרי המהרי"ל כתב שאפשר לזהות את החלזון על פי דברי הסמ"ג, ולא כתב שחובה עלינו למצוא את החלזון על פי כל שיטה שנאמרה בישוב הסוגיא, ובפרט שיש מהאחרונים שכתבו אחרת.

לגבי המתר בפ"ך, נדבר מזה אי"ה מחר בשבת קדש.

צבעו ודרך צביעתו

קשיא כג.

הרי הסממנים הם חלק מצבע התכלת

דן: הקשה בקונטרס 'חלזון הפורפורה', הרי כתבו בשם רב שמואל בן רב חופני גאון שמוסיפים לצביעה סממנים וזה לשונו. 'ונאמר שה' יתעלה אמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת 'ובאה אלינו הידיעה' שהיה נצבע בדם בעל חי מימי שנקרא חלזון עם תערבת אחר', וטוען שם הרב הכותב שמשמע שהסממנים הם חלק מהצבע הנכנס בצמר, שאם לא כן למה כתב ובאה אלינו הידיעה הרי זו גמרא ערוכה שיש סממנים בהליך הצביעה.

שמשון: לא נראה ראייה אלימתא, הליך הצביעה הוא על ידי סממנים. 'ובאה אלינו הידיעה' יתכן שכונתו לדברי הגמרא שמסרו לנו היאך עושין תכלת.

קשיא כד.

דעת רש"י לגבי התכלת

דן: לגבי מה בדיוק גוון הצבע כבר דברנו בזה, ויוסכם שאין ענין להאריך בזה כי אין חולק שרוב ככל הגאונים הראשונים והאחרונים, והדעה הידועה בעם ישראל שהתכלת הוא הכחל שלנו⁶⁰. רק זאת תבאר ר' משה האם רש"י שכתב 'ירוק' סבר שהתכלת אינו הכחל שלנו.

משה: מקום גדול לומר שמה שכתב רש"י 'ירוק' כונתו לכוהל שלנו. משום שהמרדכי כתב במסכת שבת⁶¹ 'תכלת הוא צבע ירוק דומיא קצת לכרישין'. ובמסכת נדה כתב⁶², וכל ג' מראות הללו בל"א גע"ל גרי"ן כלן בכלל ירוק בל"א כדאמר פ' מאימתי משיכיר בין תכלת לכרתי, וכרתי נקרא ירוק בפרק לולב הגזול, הירוק ככרתי ותכלת דומה לרקיע וליים שהוא בל"א וגע"ל כשעוה שהוא ירוק כו', ע"כ. ורש"י בפרושו לתורה⁶³ כתב: ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב, עכ"ל. והרקיע המשחיר לעת ערב אינו הירוק בלשוננו.

קשיא כה.

מה אפשרויות הצביעה במורקס

⁶⁰ בקונטרס חותם של זהב, האריך להוכיח זאת בבקיאות מפליאה.

⁶¹ רמז יט

⁶² רמז תשלה

⁶³ במדבר טו

שמשון: ישנו קונטרס שהביא את דברי הראשונים לגבי צבעו המדיק של התכלת וכותב שתכלת המורקס לא מסתדר אם אף אחד מהשיטות.

משה: הוכחנו בס"ד שכל הכחול כשר. אך מציאות זו שתאר אינה נכונה, אפשר מהמורקס לצבע בכמה דרגות של כחול שיצא משביע רצון גם לדבריו. והניחא אי רוצה לומר שאלו המטילים זאת בבגדיהם לא צובעים נכון, אך להוכיח שאינו צבע התכלת לכולי עלמא, אינו נכון במציאות.

קשיא כו.

זהוי היקינוטום כצבע התכלת

שמשון: טען בקונטרס 'עיוני תכלת' שהתכלת (יקינוטום) מזכרת אצל הרומאים רק בגזרה מאחרת ולא בגזרות קודמות, ומישב שיתכן לומר שאמנם ישנה אפשרות לצבע בכחול מהפורפורה אלא שבאותה התקופה עדין לא ידעו לעשות זאת רק לאחר כמה דורות, ולכן אינו התכלת שדברו בו חז"ל. ומתישב עוד לדעתו מדוע ברומאי פליניוס כותב כמה גונים ואינו כותב את התכלת, וכן לא מתאר את הפיכת הצבע מסגול לכחול על ידי חשיפה לשמש, וזהו משום שלא ידעוהו עדין. ואף בתרגומי התורה שתרגמו את המלה יקינוטום על 'תכלת', אינו תכלת אלא סגול שהתכלת יש בו כמה גונים: תכלת, סגול, ואינו התכלת דידן.

דן: לפני שר' משה יענה, הרי יש כאן סתירה מיניה וביה, אם התרגום מתרגם יקינוטום על המלה תכלת, האפשרויות שהרב המחבר יכול להעלות הם או **שגם** הסגול נחשב תכלת, או **שרק** הסגול נחשב תכלת (והקונטרס הנ"ל הביא את כל לשונות חז"ל

והפוסקים לגבי הצבע בבקיות עצומה, ומסיק באפן הברור שהכחול שלנו הוא התכלת), ועל כל פנים הפיקו את צבע התכלת של התורה מאותו הפורפורה. אבל אי אפשר לומר מצד אחד שתרגום המלה 'תכלת' של תורה הוא סגול שהפיקו מהפורפורה, ומצד אחר לכתב שהפורפורה אינה התכלת.

משה: לגבי מה שכתב פליניוס הגוי נדבר מזה אי"ה בהמשך. מה שהקשה מהגזרה, אינה קשיא אלא תרוץ מפליא על מה שהקשו רבים: אם גזרו על התכלת הרי הגזרות הראשונות היו עוד בזמן יוליוס ונירון קיסר שמלכו עוד בזמן שהבית היה קים, ואיך יתכן שעדיין היה תכלת תקופה ארוכה אחר כך (אמנם אנו יישבנו שפסק התכלת קמעא קמעא ובזה יש כמה רמזים בדברי חז"ל על העלמות התכלת), והנה המחבר הנ"ל יושב זאת! שאין הכי נמי הגזרות היו על גונים אחרים של הפורפורה, ועל התכלת נגזרה הגזרה רק בשנת ד' אלפים ר"ל (470 למנינם) שזה לקראת סוף תקופת האמוראים. אינני יודע אם שיך לומר זאת, אך לפי דברי הקונטרס הנ"ל ישנה כאן תשובה נפלאה ולא קשיא.

קשיא כז.

בתלמידי רבנו יונה משמע שאפשר להבחין בין אינדיגו לתכלת

שמשון: ישנה קשיא שתלמידי רבנו יונה על הרי"ף⁶⁴ הביאו את הערוך דכרתי הוא צבע שנקרא הינד (כלומר אינדיגו), ובזה יש הבדל בין תכלת לכרתי. מוכח שהצבע ההוא שקוראים

⁶⁴ ברכות ד:

אינדיגו דומה לתכלת, אך אפשר להכיר ביניהם, והגמרא אומרת שלא נתן להבחין בין תכלת לקלא אילן אלא על ידי בדיקה.

משה: ראשית זו קשיא שהקשו כמה אחרונים שם (דבש תמר, שם אריה), שמפרש בערוך עצמו שכתב אינדיגו על הקלא אילן וכן בכמה ראשונים שהוא כצבע התכלת⁶⁵. ומה שיתכן לישב הוא שמהקלא אילן אפשרי להוציא גם כן צבע ירוק הדומה לתכלת. ויותר נראה לבאר שרבנו יונה השתמש בשם הינדי לשם של גוון כללי. או שרבנו יונה ר"ל שיש גוון שבדרך כלל התכלת המקורי מגיע אליו והוא שונה במעט מאינדי, כאשר יאמר היום שתכלת ראדזין שונה מעט מתכלת הפורפורה. ואנו מסתמכים על הערוך שבידנו והרמב"ם שכתב שאסטיס הוא גוון התכלת.

קשיא כח.

בדברי השלטי הגבורים לגבי תרגום מלת תכלת ובכתבי הגוים.

שמשון: בקנטרס 'חלזון הפורפורה' טוען שההנחה שהגוים דברו על הכחל, אינה מדיקת, משום שהיקינטום או היקיטנון בדברי פליניוס הרומאי זהו סגול או סגול המערבב עם מין צבע אחר, וכפי הנראה גזרת הרומאים היא על סגול ולא בכחל. והאריך לבאר בקונטרס הנ"ל שאף השלטי הגבורים שכתב שחלזון הפורפורה הוא התכלת, לא היתה כונתו על התכלת של ציצית, משום כמה טעמים: ראשית, מוזר הדבר שמין התכלת שלא היה ידוע לראשונים התגלה לחכם יהודי לפני 400 שנה,

⁶⁵ הכפתור ופרח, הרע"ב שבת פ"ב מ"ה כלאים פ"ט מ"ה

ועוד, שאם כונתו לתכלת של ציצית, מדוע מזכיר זאת לגבי סממני הקטרת, ולגבי תכלת הציצית לא מזכיר אלא את דברי הרמב"ם שהוא כגון הרקיע, ועוד, שהשלטי הגבורים מקשה שם הרי אינו מן המתיר בפיו, ומדוע אינו מקשה על בגד התכלת ורק על סימני הקטרת?

לכן לדעת הרב כותב הקונטרס אין כונת השה"ג אלא על צבע סגול, אלא שמשום שעקילס ותרגום השבעים תרגמו את המלה 'תכלת' לסגול – כתב גם כן כך, ולא כון כלל לתכלת של ציצית. ויש לו קצת ראי' לדבריו, שכתב השה"ג באבני החשן לגבי אבן ה'שבו' שפרח ה'ויאוליה' הוא סגול חזק, ופרח ה'יאצינטו' הוא סגול בהיר, והתכלת דומה לו. ואלו את גוון השמים תאר באבן הברקת שזה צ'ירוליאן (כפליניוס). והרי השלטי הגבורים כתב בעצמו שהתכלת דומה לרקיע, ממילא סבר שהתכלת של מצוה היא צ'ירוליאן, ולא יאצינטו או יקינטום.

דן: כלומר, לפי דבריו סבר השלטי הגבורים ששלשה תרגומי התורה: תרגום השבעים, עקילס הגר, ופילון, טעו בלשונם או 'השתרבה' מלה זו בטעות, כי הרי הם כן סברו שזו התכלת של תורה, ואם כן מדוע נמשך אחריהם וקרא לכך תכלת?

ובמחילה מכבודו, הרב הכותב עושה מעגל שלם כדי לישב את מה שקשה לדעתו – שהבריתא לא מסתדרת עם חלזון הפורפורה, והפורפורה הוא רק כנוי לבגד. ולכן א. את הירושלמי שהביא הראב"ה לא מקבל. ב. את הקדוש ר' חיים ויטאל לא מקבל משום שנמצא 'רק' בב' תלמידי האריז"ל – למודי האצילות ושער המלך (האין זה מספיק?). ד. את דברי החוות יאיר והיעב"ץ דוחה משום שכתבו זאת מ'סברא'. ה. ובשלטי הגבורים כותב דברים תמוהים ביותר – שכאשר כתב מדמו צובעים תכלת, אין כונתו לתכלת שבכל מקום (תנ"ך

חז"ל ראשונים ואחרונים), אלא לאיזה צבע שלא מזכר כלל, ופשוט 'השאיל' לשון שלדעתו אינה נכונה כלל!

מלבד זאת יש כאן סתירה מיניה וביה, אם כאשר השלטי הגבורים כותב תכלת אין כונתו לתכלת של תורה אם כן גם מה שכתב השה"ג באבן ה'שבו' שתכלת דומה ליאצינטו - שמשם הביא הקונטרס הנ"ל את ראיתו - הוא גם כן לא התכלת של תורה, והרי זה בודאי לא מסתדר שהרי כתב את הסגול שדומה לתכלת.

שמשון: אבל אי אפשר להתעלם מקשיותיו בקשר לשלטי הגבורים, ובעקר שטוען בצדק שבכתבי הגוים אינו כחול כלל אלא סגול!

משה: משום שישנו קצת ערבוב דברים בענין, חובה עלינו להאריך ולסים את הענין, נצטט את דברי הגוים ומה שנאמר בזה, וננסה אי"ה לעשות סדר בדברים.

ואלו דברינו בעזה"י:

ישנם כמה מלים המזכרות בדברי הגוים הקדמונים כצבע, שיש בהם כדי להוכיח שהוא התכלת של תורה. 'קוניכליי' (conchyliorum) ו'יקינטום' (יקינטון יקינתינא ינקינטונס) (Hyacinthine).⁶⁶ וכן ליוידום.⁶⁶

קוניכליי

המלה קוניכליי נמצאת אצל פליניוס הן לגבי שמו של החלזון והן לגבי הצבע. וכך כותב אותו הגוי⁶⁷:

⁶⁶ שמתורגם ככחול, אך מוצא מלה זו היא חבורה, שצבעה כחול.

⁶⁷ ספר כא' כב.

'דברנו די על הפרחים הריחניים המותרות שמחות בנצחונן על הטבע, להתחרות בצבעי הפרחים הראויים לשבח עם צבעי האריגים'.

כאן אזכיר שלשה הצבעים העקריים:

האדם של תולעת שני מהן הורד הכהה אשר – כשמסתכלים בו בבהירות – נמשכת עד פורפורות הצורית הזו – צבועה והלקונית.

עין האחלמה אשר מהסיגלית עצמה עוברת לפורפורה שאנחנו קוראים בכללה ינתינום (צבע הסיגלית) אנחנו מדברים על כלל הצבעים אשר כל אחד מופרט לגונים רבים.

השלישי ידוע במיוחד כקונכיליא בגונים רבים: אחד של ה'הליוטרופיום', אשר לפעמים צבוע מעט ועוד רבים – רוויים, אחר של החלמית שנוטה לפורפורה, אחר של הסיגלית – המאחרת הוא הקונכיליא הכי מבריק.

עכשו שהשוינום יחד הטבע והמותרות ילחמו זה בזו. ע"כ דברי הגוי.

בקנטרס 'חלזון הפורפורה' טוען כך:

פליניוס מתאר פרחים ולא חלזונות. וישנם 3 סוגי פרחים ואחד מהפרחים הוא קונכולי ולא כתב שיש לו גונים כחולים, אלא שלל גונים והעקרי שבהם הוא הסגול. עוד טען שהקונכולי מתאר כמה פעמים אצל פליניוס כרכיכה – צדפה, וממילא אינו ענין לכאן.

ואלו דברנו בס"ד:

ראשית, נכון מה שכתב הרב בעל הקונטרס הנ"ל, שהקונכילי מתאר כבעל חי ימי. שכך דרכם בעת העתיקה (והזכרנו זאת) הן של חז"ל והן להבדיל אא"ה של אמות העולם לתאר בעל חי בשם צבעו (או להפך), **אלא שהוא מתאר את האפשרות לעשותם בצבע זהה לפורפורה** וכתב שם בסוף דבריו: 'עתה שהשוינום יחד הטבע והמותרות ילחמו זה בזו'. נכון גם כן מה שכתב ש'סירליאו' בדברי הגוי הנ"ל הוא צבע השמים – כחול.

וכאן באנו לענין: הרי כתב שם כצבע הראשון של הקונכילי את המלה (heliotropium) אליטרופיום, והוא פרח המתאר בכתבי פליניוס⁶⁸ כצבע סירלואיי (Caeruleae) – אותו צבע שהרב הכותב הביא בצדק שהוא גוון השמים – כחול. **כלומר צבע הקונכילי הוא הוא הצובע כחול!**

והשם 'פורפורה' פעמים קורא הוא לפורפורה כשם נפרד, ולעתים כשמו של חלזון זה.⁶⁹

יקניטון

כפי שהזכרנו, שלשה מתרגומי התורה תרגמו את המלה תכלת- 'יקניטנה'. וכן להבדיל אא"ה בגזרות הרומאים מזכרת מלה זו לגבי גזרת הפורפורה.

ומה שכתב הקונטרס הנ"ל שכל זה הוא צבע הסגול, משום שפלניוס מתאר מלה זו היקניטוס כצבע **אבן** סגול – לפי הידוע

⁶⁸ ספר ב, מא. כז, כח.

⁶⁹ וכן כתב במקום אחר: פורפורת-החלוק, שמה על חלוקי הים, מתאימה להפליא לייצור ה'קונכיליא'.

לנו ההנחה היא, שכוונתו לאבן הספיר שמפרש בחז"ל⁷⁰, שהוא הכחל ולא הסגול.

ועל כל פנים כמו שהרב הכותב עצמו מביא כמה שמות שיש לצבע הסגול, כי ישנו כהה וישנו בהיר וכמה גונים לו, כן הכחל של העת העתיקה כמה שמות יש לו סירליאו ויקינטום, וכמה גונים לו לכחול (ומסתבר שיותר), היקינטום הוא תרגומה היותר מדיק של התכלת של התורה והוא כחול עמוק, ולכן כך תרגמוהו. והסירליאו הוא הכחל הבהיר כצבע השמים, והוא האליטרופיום שהקוניכלי צובע בו כנ"ל⁷¹.

וכן נמצא בספר כח האבנים לר' ברכיה הנקדן (מראשוני הראשונים): "ספיר יכנט (כלומר יקינט), והוא דומה לשמים", ולהבדיל אא"ה כעי"ז נמצא בכמה מספרי היונים על אבן היקינטוס שהיא בגון שמים. וכתב כמה מקורות לכך בקנטרס הנפלא 'חותם של זהב'.

וראי' ברורה לדברינו הוא דברי השלטי הגבורים עצמו באבן הישפה שכתב כך: והקאפאדוציאה ציבעה הוא כתכלת נוטה לצבע צירוליאאו ואינה בהירה, ע"כ.

כלומר השה"ג אומר על התכלת שנוטה לצבע צירוליאאו, משום שהתכלת ממש היא כהה יותר והיא הגדרה כ'יקינטום', והצירליאו הוא דומה לכך.

אמנם לא אכחד שצמח ששמו יקינטום, הרבה מיני פרחים יש בו, חלקם בצבע סגול כהה, חלקם בין סגול לכחול חלקם בצבעים אחרים לגמרי. ועל כל פנים שם הצבע יקינטום לפי

⁷⁰ מנחות מג: סוטה יז.

⁷¹ אלא שבארנו שלהלכה הוא גם כן כשר.

הנ"ל הוא כחול. ובקונטרס 'חותם של זהב'⁷² הביא ראיות ברורות, שאף מה שחלק מפרחי היקינטום הם סגלים הוא בלשון של ימינו, אבל בתקופות הקדומות פרח היקינטום הוא הכחול⁷³.

ליוידום

כתב הגוי ויטרביוס⁷⁴: עתה יש לדבר על האוסרטרום, העולה על כל הצבעים שתארו עד עתה בערכו וברושם הנפלא, מפיקים אותו מצדפה ימית, שממנה מיצרים את הפורפורה, והוא מהנה את המתבונן בו יותר מכל דבר אחר בטבע, שכן אין בו גונים זהים בכל מקום בו הוא מצוי, אלא הוא משתנה בהשפעת מסלול מהלכה של השמש. זה המצוי בפונטוס, ובגאליה הוא שחרחר, משום שאזורים אלה הם הקרובים ביותר לצפון. כאשר מתקדמים לאזור שבין הצפון והמערב מוצאים אותו ליוידום. ומאידך אלו הנאספים במשווה בין המזרח למערב מצוי צבע הסיגלית... ע"כ.

⁷² הביא שם מהאנציקלופדיה של איזידורוס מסיביליה (שנה 636 לסה"נ): "בד של יקינתינה (Iacinthina) הוא בד המתפאר בגוון הרקיע". ('האטימולוגיות' ספר 19, פרק כב, קטע 11), וכן גם כיום פרח היקינטון העיקרי מתואר במילון ככחול, והסגול הוא התפתחות (בידי אדם) מאוחרת.

⁷³ ומה שהוסיף בקונטרס 'חלזון הפורפורה' שנקרא הפרח הנ"ל יקינתום באיטלקית, נראה שגם הוא עצמו לא סבר שיש מכאן ראי'. אין צורך להגיע לאיטלקית, גם בעברית המדוברת כיום, יקינטום הוא שם של פרח סגול אבל ישנם עוד פרחים בצבעים אחרים הנקראים כן. וככלל אין בזה ולא מידי לראי' לשפה של לפני 2000 שנה המתורגם כצבע אחר.

⁷⁴ אדריכלות ז, יג.

ליוידום הנ"ל מתרגם ככחול, לא מצאתי מי שתרגם אחרת. אמנם דבריו על מהלך השמש לא ידוע ולא נכון, וככל הנראה הם דמיון משלב באמונה טפלה.

אך מה שרואים שלשונות אלו משמעותן כחול, והוא היוצא מחלזון זה.

לאחר כל מה שדברנו בזה, שאמנם מוכח שהתכלת הוא הצבע שצבעו בו הגוים בזמנם, צריך לומר שאת הגון המדיק קשה מאד לקבע, משום שצבע אינו עצם או כלי שהוא ברור, אלא משתנה הוא, אלא שבאנו להוכיח את גוון צבע הכללי שהוא הכחול, ודי בזה.

ולגבי שאר הקשיות בשלטי הגבורים: נכון הדבר שלא הכיר את התכלת, אבל אין זה סתירה לידיעתו מאיזה חלזון נצבע התכלת. רבנו אברהם פורטלאונה הרופא בעל שה"ג, לא היה בבגדו תכלת ולא הכירו, כפי שכל עם ישראל ולהבדיל הגויים לא הכירוהו. אלא ידע שהחלזון שצבעו ממנו בימים ההם ונעלם – שמו פורפורה. וזה מה שידעו אלו הבקיאים בהיסטוריה ובלשונות וכתבי הגוים, והשלטי הגבורים (וכמה מחכמי ישראל) מלבד שהיה חכם בתורה ידע את החכמות ההם, אלא שרבים לא קראוהו בשמו היוני אלא כפי הנקרא בתורה ובחז"ל בדרך כלל. וזה הטעם שלא כתב זאת לגבי ציצית – כפי שאחרים לא כתבו כן.

והטעם שהביאו במקום שמדבר על הציפורן, משום שרצה לבאר מה שמו הלועזי של הציפורן, ומשום שדומה מלה זו לזו באר את הלשון המדקדקת, ונאמר שוב את לשונו: *והמלה הזאת 'בלאטה' יש לה ב' משמעויות כפי הפרש הלשונות כי בלשון לאטינו רוצה לומר עש האוכל הבגד ובלשון יון ל' רמש הים הנקרא פורפורה והוא החלזון שצובעין בו התכלת'*. עוד כתב

שם: "ופואלו הרופא היוני קראה הצפרן המבושמת בהשאלה
'בלאטה' גם כי במקום הזה אינה החלזון, יש מהיונים שקוראים
אותה בלאטה ביזאנציאון לפרש שאינה הפורפורה..! עכ"ל.

לגבי מה שהקשה מדוע השלטי הגבורים לא הקשה שאינה מן
המתר בפוך אלא לגבי סממני הקטרת ולא לגבי התכלת. נראה
לומר שסממני הקטרת הם חפצא של מצוה, ולכן חובה להביאו
מן המתר בפוך. אך התכלת אינו אלא הכשר מצוה, שצבע
הבגדים הם בתכלת, וביותר שהרי דנו בזה האחרונים ואין בזה
קשיא ונדבר מזה אי"ה בשבת קדש. על כל פנים גם אם יש
לתרץ קשיא זה כך או אחרת, דברי השה"ג לגבי התכלת הם
ברורים ללא פקפוק.

וצודק ר' דן שלא יתכן שמשום אי הבנה בדברי פליניוס
שיקניטום הוא הסגול, לא מקבלים כמה מתרגומי התורה
ולהבדיל כמה גוים קדמונים שכתבו כן בברור וכפי שהזכרנו.

שמשון: בענין זה הקשה בקנטרס הנ"ל, שהרי בחק הרומאי
מזכר 'בלאטה' ו'יקניטום' כב' דברים נפרדים, ואם כן היאך
אפשר להביא ראי' מהשה"ג שהזכיר הן את הבלאטה והן את
היקניטום כצבע התכלת, ולכן מוכח שדעתו של השה"ג
שהתכלת אינו כחול אלא סגול או אדמדם ומה שכתב שהוא
כצבע השמים, כונתו לדמיון מה.

דן: בזה אינו חולק שהשה"ג כתב שהתכלת הוא מהפורפורה,
ולפי הדעה שהבאת ר' שמשון, יתכן שגם כל הראשונים
והרמב"ם בתוכם שכתבו שהתכלת כצבע השמים, כונתם לאדם.
אם כן נצבע אדום ונצא ידי חובת כל הדעות. אלא שמהגמרא
'קצת קשה' שהרי אמרו שהתכלת דומה לים.

עכ"פ, מכאן ואילך הדבור הוא אך למותר, השה"ג דבר על תכלת של תורה ותו לא מיד.

משה: לגבי מה שהקשה שהרי ה'בלאטה' הוא נפרד מהיקינטום בגזרה, וידוע הוא כאדום, המדקדק בדברי השה"ג יראה ש'הבלאטה' הוא הפורפורה עצמה, כלומר ששם החלזון נקרא כך, וכבר בארנו ששם החלזון נקרא כך וכך משום צבעיו שמוציא.

קשיא כט.

מדוע בכתבי הגוים נזכרו בעקר הארגמן והסגל וגם בממצאים כיום נמצאו שאריות צבע סגול

שמשון: הקשה בקונטרס 'חלזון הפורפורה', מדוע הגוים ובעקר הרומאי פליניוס כתבו את הפורפורה כארגמן, וגם בתרגום השבעים תרגמו את הארגמן – פורפורה, ואת התכלת יקינטום. מלבד 2 מקומות בתורה. ובדומה לזה הקשה בקונטרס 'עיוני תכלת' מדוע צבע התכלת שמפרש שהיה יקר ורצוי כל כך, לא הזכירוהו בכתבי הגוים, לעמת הצבע הסגול שמזכר הוא פעמים רבות מאד, וכן הכלים שנמצאו באותם מקומות שנמצאו קנכיות של המורקס, נראים שאריות צבע סגול ולא כחול כלל?

משה: אתחיל עם הטעון האחרון: הרי טוענים אנו שבחלזון הפורפורה היה אפשר לצבע גם ארגמן וגם תכלת, הרי מלה זו יכולה להתפרש לשניהם, ואין זה סתירה לא למדרש הגדול ולא לראבי"ה, ובודאי כאשר התרגום עצמו מתרגם כך לשניהם, במקום לומר 'טעות' אפשר לומר שחלזונות הפורפורה משמש לשניהם וכפי שאנו רואים כיום (אמנם כבר הזכרנו שבמציאות יש מקום גדול לומר שהם ב' סוגי חלזונות ממשפחת הפורפורה).

וככלל, המלה פורפורה משמשת ליותר מצבע אחד וליותר ממין אחד, הרומאי פליניוס כותב את הפורפורה לגבי ג' ראשי צבעים⁷⁵, והזכרנו זאת בקשיא הקודמת.

דן: שוב בקשר לסגול וכחול? זה כבר בטול זמן ובטול תורה, באנו לדון על התכלת, אם ישנם אנשים שהחליטו להקשות ולתרץ מה קורה בכתבי הגוים, בבקשה. זה לא עניננו.

שמשון: מדוע אינו קשור לתכלת?

דן: משום שזה ברור שהתכלת של תורה השתמשו בו מלכים גוים זה מבאר במקורותינו ללא פקפוק, וזה גם ברור שהגוים עצמם כתבו את הצבע הכחול. מה הכותב שואל מדוע הגוים לא כתבו זאת כצבע העקרי? על מי הקשיא? אם לדעת השואל תכלת פרושה סגול ולא כחול, אמר ר' משה בצדק שיש בזה טענה עקרונית, שהתכלת של תורה היא לא מה שבמסורת עם ישראל ורוב ראשונים, אלא הסגול. ואם רוצה לומר שתכלת הוא גם סגול – יברך (ור' משה העלה צד שיתכן שגם סגול כשר), ואם כונתו שפעם הסגול היה הצבע היותר עקרי מאשר כחול – יתכן, אך מה זה נוגע לענין? חז"ל לא באו לספר מהו הצבע שצבעוהו הגוים אלא הנוגע למצוות התורה.

שמשון: אך חובה לברר ענין זה עד דק. הקשה בקנטרס עיוני תכלת', הרי החוקרים נבוכו בזה מאות שנים מהו הצבע המדיק, וטוען שם בהרחבה שהרי מחלזון זה אפשר להפיק כמה מיני צבעים וכן סגול ובין סגול לכחול, ועל פי דין התכלת צבעה מדיק כטהר הרקיע, ואיך יתכן שיבודדו צבע אחד מכל קשת הצבעים ויקראו שמו 'תכלת', והיותר מסתבר שחלזון הצובע

⁷⁵ הובא בפרוט בספר הארגמן עמוד 77 כאדום – סגול ותכלת.

תכלת הוא קבוע וידוע. ומאריך שם בטענה זו וטוען שאחד מתומכי התכלת הגדולים 'הודה' לו.

משה: נאמרו כאן כמה דברים שאף לא אחד מהם נכון.

הוכחנו בס"ד היום... (עמוד...) שהתכלת הכשר הוא לאו דוקא בצבעו המדיק, ולגבי הסברא שצבע החלזון הוא חלזון שצבעו קבוע וידוע – הדבר לא יתכן במציאות. הרי את הצבע שורים במים כמבאר בגמרא וברמב"ם, ויכול לצאת גוון עמוק יותר ופחות, כלומר שחובה על הצובע להשתדל להפיק את הצבע המדיק שרק הוא הכשר לדעת בעל הקונטרס הנ"ל – שאיננה נכונה. ואין זה שיך לחלזון זה או אחר.

לגבי הגוים, הרי החוקרים שנבוכו בעבר לא היה בידם כלים מעבר למה שיש בידינו, ובודאי לא יותר מהחוקרים של ימינו, והוכחנו בעליל שהגוים כתבו וכתבו על צבע התכלת דיקא, וכיום ההסכמה הכללית החד משמעית שהפיקו את התכלת מחלזון זה. אלא שיש גונים שונים בתכלת עצמה, והכל כשר כנ"ל. והראינו לדעת שהשלטי הגבורים דבר בדיוק על צבע התכלת ותארו כתאור הגוים, והוא הצבע שדברו בו הגוים וגזרו על כך הרומים.

ונכון שהגוים דברו רבות על הצבע הסגול, אבל כפי שאמר ר' דן, אין זה נפק"מ על מה הגוים דברו פחות או יותר, למעשה דברו גם כן על כחול והוא תכלת דידן.

אין שום מקום לשלל את הברור: התכלת שלנו דברו בה חכמי ישראל ולהבדיל אא"ה דברו בה הגוים, וכאן בסיעתא דשמיא סימנו ענין זה.

שאר עניניו

קשיא ל.

מדוע לא הזכירוהו לגבי צבע הארגמן

דן: הרי צבע הארגמן ועוד צבעים גם כן אפשר להוציא מחלזון זה, ולמה לא מזכיר זאת בחז"ל?

משה: לגבי עצם האפשרות להוציא מהחלזון צבעים נוספים, כבר הבאנו ביום... (בעמוד) שמצאנו כזאת בתוספות בשם המדרש. ועוד, שבתרגומי התורה כתבו על הארגמן פורפורה, ובתרגום השבעים כתוב בב' מקומות על התכלת פורפורה.

כתב פרופסור עמר בספרו 'הארגמן'⁷⁶ מנסיונותיו בהפקת הצבעים מחלזונות הפורפורה, שמהארגמן קהה קוצים לבדו לא הצליחו להפיק את צבע הארגמן, אלא מהארגמן החד קוצים ומאדומת הפה. וכידוע דעת הרמב"ם שאת הארגמן הפיקו מכנימת הלכה⁷⁷. והמקשה קשיא זו ורוצה להוכיח שאינו הפורפורה, טוען למעשה שתרגום השבעים שחי בתקופה ההיא – טעה. משום שהזכיר את הפורפורה הן לגבי הארגמן והן לגבי התכלת. אלא שאלבא דאמת כמה חלזונות ממשפחת הפורפורה, וכפי שאמרנו ההנחה המסתברת שמהארגמן הקהה קוצים נצבע התכלת ומהארגמן החד קוצים נצבע הארגמן. ולעצם הקשיא מדוע חז"ל לא הזכירו שיוצא מאותו החלזון, מלבד הנ"ל הרי אין דין בארגמן שיופק מהחלזון, וחז"ל לא פרטו דברים שאין בהם שום נפק"מ.

קשיא לא.

מדוע לא מצאנו שנקרא תכלת 'פורפורה'

⁷⁶ פרק שני עמוד 87 – 88

⁷⁷ פהמ"ש כלאים ט א: וארגמן "ארגואן" והוא הצמר הצבוע ב'לך'.

דן: כמה הקשו מדוע לא הזכירו חז"ל את התכלת בשמו
'הפורפורה'?

משה: דברנו בזה ביום ראשון (עמוד...) אך נרחיב בזה:
ראשית מזכירים אנו שוב שהראבי"ה הביא כן בשם הירושלמי,
וכן נמצא במדרש הגדול. והמקשה לא הקשה על המורקס
שבידנו, אלא על אלו האחרונים שכתבו כן המהרח"ו והשלטי
הגבורים והמקור חיים.

חז"ל פעמים רבות לא קראו לדבר בשמו היוני או הלועזי,
ואדרבה משמע שלגבי מצות היתה הקפדה על כך, גרסינן
במסכת קדושין⁷⁸: "אתא אשכחיה דקעביד מעקה, אמר ליה, לא
סבר לה מר להא דאמר רב הונא בר אידי אמר שמואל כיון
שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשית מלאכה בפני
שלשה א"ל פורתא דגונדריתא הוא דקא עבידנא, א"ל מי סניא
מעקה דכתיב באוריתא, או מחיצה דאמור רבנן. א"ל יתיב מר
אקרפיטא, א"ל ומי סני ספסל דאמור רבנן, או אצטבא דאמרי
אינשי. א"ל ליכול מר אתרונגא, אמר ליה, הכי אמר שמואל כל
האומר אתרונגא תילתא ברמות רוחא, או אתרוג כדקרייה רבנן,
או אתרוגא דאמרי אינשי. אמר ליה לשתי מר אנבגא, אמר ליה
מי סני איספרגוס דקרייה רבנן, או אנפק דאמרי אינשי", ע"כ.

כלומר שרק כאן נודע לנו שקראו בזמנם למעקה 'פורתא
דגונדריתא', ולאחר 'אתרוג' ו'אתרונגא'. והקפידו בזה שלא לומר שם
אחר מלבד השם שנאמר בתורה. אמנם אמרו 'חלזון' כדי לקבע
הלכה שרק ממנו כשר. והירושלמי שהביא הראבי"ה יש לומר
ששם לא באו לומר את שמו של התכלת, אלא את שם הבגד
שצובע בתכלת כדי לבאר את שעור הזמן משיכיר בין תכלת
לכרתי.

קשיא לב.

עוד בענין שם פורפורה.

שמשון: בהמשך לקושיא הקודמת, קראתי מי שכתב שקשה מאד הענין הזה בדברי חז"ל, משום שכמה פעמים הזכירו מלה זו 'פורפורה' לגבי בגד מלכות, ו'חוי' ממדרש הגדול והירושלמי שהביאו הראב"ה (שאינו מצוי בידינו), לא ראינו עוד בשאר המקומות. ולגבי שלטי הגבורים והחיות יאיר אמרו זאת מסברא שראו כן אצל ספרי הגוים ולאחר שלדעת הכותב מה שראינו אצל ספרי הגוים לא מתאים עם התכלת של חז"ל, התברר שסברא זו היתה בטעות.

דן: לדעתי, כמעט צריך לקרוע קריעה על דברים אלו. איך אדם בן דורנו מפקפק על הירושלמי שהביאו וסמך עליו הראב"ה? ומה עם דברי המהרח"ו ודברי האחרונים? היש רשות לאדם בדורנו לפקפק בדבריהם, משום שלא הזכר? חכמי ישראל לא ידעו את כללי הש"ס ח"ו?

שמשון: ר' דן לגבי זה שלא הזכר בגמרא טענתך צודקת, אך יתכן שאם יש אמת שמה שאמרו חז"ל לגבי חלזון התכלת, אינו מתאים עם מה שבידנו, והרי אותם הפוסקים לא ראוהו מימיהם וכתבו כן לפי הידיעות שהיו בדור ההוא – הוברר לנו שבמציאות אינו כן ואין בידנו אלא לדחק.

דן: ראה ר' שמשון, כבר דברנו קצת מזה ביום... שגם אם היה ממש בטענתם (שעד עתה איננו רואים זאת), הרי צריך להפך ולהפך ולדחק במקומות אחרים כמה וכמה, עד שנוציא בפינו שדברי הפוסקים הם טעות! והרי מעולם לא עמד פוסק ואמר אחרת. ובפרט בראב"ה בודאי שאי אפשר לומר כן הרי הביא מקור מדברי חז"ל, ולא סברא ולא כתבי גוים. וכן בדברי הקדוש ר' חיים ויטאל תמוה מאוד לומר כן.

משה: ר' שמשון, גם לדברריך שלילה שכזו תתכן רק עם הטענה שמה שרואים כיום לא מתאים עם דברי חז"ל. אך מה עם שאר הטענות כגון: אין אפשרות לסמך על דברי הגוים, בחז"ל לא כתוב פורפור, זו תולעת ללא קליפה (ובדברי הגוים ודאי שיש קליפה), ובכלל כל מה שכתבו בספרי הגוים שהמתנגדים טוענים שלא מסתדר עם התכלת של חז"ל, הרי אותם האחרונים – לפי דברי המתנגדים – כל ידיעתם שהוא הפורפור הוא רק מדברי הגוים, כלומר שדברי הגוים על התכלת מתישב עם דברי חז"ל!

דן: אבל תמיהה עליך ר' משה, הרי אתה טענת בקשיא כב. שהאחרונים שכתבו הבנה בסגיא, לא כונו שכך נצא ונזהה את החלזון ובפרט שנאמרו כמה דעות, ועכשו אנחנו שופכים אש וגפרית על המפקקים בדברי האחרונים?

שמשון: ר' דן לא זה מה שנאמר! מה שנאמר הוא שאם תאור החלזון הוא על ידי שהקשו ותרצו, לא התכונו לומר שכך נצא ונזהה את החלזון אלא צד שהיה נראה לדעתם הרחבה בבאור הענין, ותמיד המציאות מראה כשיטה אחת. אבל אותם האחרונים שהביא ר' משה כתבו פרוש מהו חלזון התכלת.

משה: הרבה יותר מכך: אותם האחרונים לא כתבו רק פרוש, אלא זהו אותו במפרש בשמו. כלומר כתבו לנו בזה שהוא הוא החלזון המדבר, וכך אנו מזהים אותו. ואינה סברא או הבנה, אלא כתבו באפן הפרטני במה מדבר. ומי שאומר אחרת אומר במפרש שהם טעו בזהוי ממש.

שמשון: אף על פי כן, ר' משה תנסה לענות לגבי הפורפורא שהוא בעצם בגד מלכות.

משה: חוזרים אנו על מה שהזכרנו המשג 'פורפורא' שמש כשם לאותו החלזון וגם לבגד, וכמו הקלא אילן בלשון חז"ל שהגם

שהוא צמח - אמרו התולה 'קלא אילן' בבגדו, כי כך נקרא גם כן הבגד שצבעו באותו הצמח. וזה רואים גם כן להבדיל אא"ה בכתבי הגוים לגבי הפורפורה באפן עקבי. ומשום שהפורפורה הוא שם כולל לכמה חלזונות. ונכון, על פי תרגומי התורה הנ"ל את הארגמן צבעו גם כן בפורפורה, ושניהם נחשבו בגדי מלכות משום צבעם המיוחד. וחז"ל קראו לבגד הפורפורה כבגד מלכות כללי, וגם קראו כן לתכלת כי כך נקרא חלזון התכלת.

ובפרקי דרבי אליעזר⁷⁹ (בדפוס מדיק) נאמר פורפורה על התכלת: ר' פנחס אומ' מלך מרדכי, שנ' ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וכו', **מה המלך לובש פורפריא, כך מרדכי, שנ' ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור.** מה המלך עטרה כלולה בראשו, כך מרדכי, שנ' ועטרת זהב גדולה. מה המלך אימתו על כל הארץ, כך מרדכי, שנ' כי נפל פחד מרדכי עליהם. מה המלך שמעו הולך בכל הארץ, כך מרדכי שמעו הולך בכל הארץ, שנ' כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות, עכ"ל. המשמעות הפשוטה שהתכלת שהוא הבגד מלכות שם, הוא המקביל לפורפור. אמנם יש מקום לומר שקאי על לבוש מלכות.

שמעון: יש שטענו שאין ראי' מהראבי"ה, כי אמנם יתכן שצבע תכלת הוא פורפורה אלא שאותו הפורפורה לא היה כשר למצוה. ובאמת ר' משה כבר דברנו שזו הנחה שלא תתכן.

משה: אך כאן להדיא זה לא יתכן, משום שאמרו שקאי על תכלת המצוה⁸⁰: 'ורבנן האי וראיתם אותו מאי עבדי ליה מיבעי להו לכדתניא, **וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכר מצוה אחרת התלויה בו**, ואיזו זו קרית שמע, דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. ע"כ הגמרא. כלומר להכיר בין תכלת ללבן לגבי קריאת שמע שעל זה קאי הראבי"ה שם בשם הירושלמי הוא התכלת שבציצית. וכן הוא בירושלמי⁸¹ כיני מתני' בין תכלת שבה ללבן שבה ומה טעמון דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו. ול"ט דרבי אליעזר, וראיתם אותו כדי שיהא נכר בין הצבועים, עכ"ל.

קשיא לג.

מה ההבנה 'בין תכלת לכרתי' אם פורפורה הוא גם ארגמן שמשוין: באותו הענין, הרי גם אתה מודה שהארגמן נקרא ג"כ פורפור, ואם כן מה הפשט בדברי הירושלמי הנ"ל, הרי בגד זה נקרא גם כן אם היה צבוע ארגמן, ואיך שיד להכיר בין תכלת לכרתי אם הפורפורה יש מהם שאינו תכלת כלל. נראה שקושיא אלימתא היא.

דן: נכון, יש כאן קשיא, אך שוב אנו עומדים באותו המקום: על מי הקשיא? הרי אלו דברי הירושלמי שהביא הראבי"ה? ובפרט שבתרגומי התורה כתבו פורפורה הן על הארגמן והן על התכלת כנ"ל.

⁸⁰ מנחות מג:

⁸¹ ברכות פ"א.

משה: חוזרים אנו על מה שאמרנו לעיל, אין הכי נמי בגד הפורפורה הוא גם על גוני ארגמן וגם על גוני התכלת, ובפשטות הם ב' מיני פורפורה, והירושלמי קאי על התכלת, להבדיל בינו לכרתי.

קשיא לד.

מדוע חלק מהראשונים ידעו על התכלת וחלקם לא.

דן: אם הפורפור ידע עליו הרמב"ן וידעו עליו בעולם, מדוע רבנו אברהם בן הרמב"ם ואף רב שר שלום גאון כתבו שלא ידעוהו.

משה: זאת כבר אמרנו לעיל, שאין לנו ידיעה מחלטת לא בדברי הפוסקים ולא להבדיל אא"ה בדיעות ההסטוריות שבידנו מה הם הזמנים המדיקים שהחל העלמות התכלת, עד שפסק לחלוטין. ועל כל פנים אינו סותר את הידוע לנו על העלמות התכלת. משום שהתכלת היתה על פני כמה ארצות וקמעא קמעא הופסק ובודאי שהיו ארצות ותקופות שבמקום מסים עדין נשאר התכלת אצל השליטים לבד, ושאר המקומות לא נשאר כלל.

והרמב"ן הרי לא דבר על מקומו שלו וכפי שבארנו בס"ד לעיל ביום... בעמוד.... בדבריו.

בדברי הגוים

קשיא לה.

האם אפשר לסמך על כתבי הגוים

שמשון: ישנה טענה מרכזית איך אפשר לסמך על כתבי הגוים שהם 'בורות נשברים', וקונטרס אחר התבטא ש'כואב הלב' על כך.

משה: ענינו על כך בהרחבה בעמוד... ובפרט שבררנו שעולים כהגן עם דברי חז"ל ועם הנמצא בידינו, וכתבו כן האחרונים לגבי נדון זה וסמכו על הנמצא בכתבי הגוים. ובעקר הענין שלא עליהם בלבד אנו סומכים, אלא שהכל עולה בקנה אחד.

קשיא לו.

מדוע הגוים הקדמונים לא צבעו בקלא אילן (סטים).

שמשון: הקשו בכמה חבורים, אם הוא אותו הצבע של הקלא אילן למה הגוים לא גזרו ג"כ על הקלא אילן?

דן: קשיא זו צריך להפנותה ישר לאחשורוש!

שמשון: מה?

דן: כן, הרי אחשורוש הביא חור כרפס ותכלת, למה לא הביא קלא אילן. וכן באיי אלישה שיצרו תכלת, ובכלל כל ספרי הגוים שר' משה הביא המתארים את הצביעה היקרה מהחלזון, למה לא צבעו עם קלא אילן זול. התכלת שדומה לקלא אילן אינה המצאה של תומכי המורקס, אלא אמרוהו חז"ל בכמה וכמה מקומות שאפשר לתלות קלא אילן בבגד ויראה כתכלת, ואם כן אנא שאל את הגוים בזמן הבית הראשון ובזמן חז"ל, למה צבעו בתכלת.

משה: אבאר יותר את דבריך ר' דן, עד שאתה שואל למה לא גזרו על כך, תשאל למה שלמו על כך הגוים כ"כ יקר ועשו מאמץ לצודו, יצבעו עם מין הצומח הזול. ובגמרא מבאר שאפשר לדעת ע"י בדיקה אם קלא אילן הוא או תכלת, ואי

איפרד חזותיה הוא קלא אילן. וכן פסק הרמב"ם שהתכלת צריך לעמוד ביופיו.

ולהבדיל אא"ה בספרי הגוים הקדמונים עצמם, מסביר פליניוס שבמקומות מסימים הפיקו את אותו הצבע מצמחים. והסבה שלא עשו זאת אנשי המעמד הגבוהה הוא, מפני שיש בו מגרעת גדולה שדוהה בכביסה.⁸²

אמנם בזה צריך לישב, שבגמ' מבאר שבדיקה זו היא מסימת מאוד וקשה, וברמב"ם לא כתב כך אלא שיעמד ביפיו גרידא. ויתכן שאמנם הקלא אילן דוהה ולא מחזיק ביופיו אבל אינו באפן ברור לגמרי, אבל בגמרא מיירי לברר בודאי אם כשר הוא או פסול. וצ"ע.

קשיא לז.

אם הצביעה הנכונה היא חיזור - חימצון

דן: כתב בקנטרס 'חלזון הפורפור' שבספרי הגוים הקדמונים כתבו את שיטת הצביעה והיא הצביעה הישירה, ואינו תואם את הידוע לנו כיום שהיא שיטת החזור. אבל הדר תבריה לגזיזה שיש דרכי צביעה שונים, והרב המחבר עצמו ניסה בשיטת הצביעה ללא מעבדה, והצליח. ואשרי חלקו. אמנם מוזר הדבר, שפליניוס הגוי לא מזכיר שיטה זו גם באפן טבעי.

משה: ככלל, לגבי אפן הצביעה ברור שפליניוס החסיר פרטים ומסר פרטים מערפלים.⁸³ וזה כולל ג"כ את הצביעה בסגול.

⁸² עין בספר הארגמן עמוד 94 – 96

⁸³ והעיר בזה בספר הארגמן עמוד 187

אבל אף על פי כן הרי פליניוס כתב על הליך של 12 יום צביעה, ואין צורך בזמן רב כל כך כדי לצבע צביעה ישירה, ללא צרבן וללא חיזור⁸⁴.

קשיא לה.

למה לא הזכירו שצריך העמדה בשמש

שמשון: ישנה קשיא שאם לולי העמדה בשמש הצבע הוא סגול, למה לא מסרו לנו פרט חשוב זה שצריך העמדה בשמש? וכן לא מזכר בספרי הגוים? וכבר ישבת זאת לגבי החלזון החד קוצים ביום.. עמוד... שזו הוכחה ולא קשיא.

דן: הגם שדברנו בזה, בבקשה ר' משה תפרט יותר, משום שכמה העמידו זאת כמקום לשלילת התכלת - שאיך יתכן שהרמב"ם לא כתב כן כחלק מהליך הצביעה, ולהבדיל הגוים הקדמונים לא כתבו כן, לכן מוכח שלא צבעוהו בכחל, ואינה התכלת שהיה בזמנם.

משה: ראשית, מהארגמון קהה קוצים קשה הרבה יותר לצבע בסגול מאשר לצבע בכחל, ובפרט בעתים הקדמונים, משום שכדי שהצבע יופק לסגול צריך לשומרו בשמירה מהדקת בבית חשוך לגמרי או בכלי אטום, מפני חשיפה לשמש ואף מחשיפה לקרני השמש. והרי בימים הקדמונים הליך הצביעה ארך למעלה מעשרה ימים וזה מובא בכתבי הגוים ההם. וכן הקנכיות ובתי הצביעה שרואים אנו כיום מהדורות ההם, אין רואים מערות וחדרים אטומים וכדומה, אמנם נכון שנמצאו בחלק מהמקומות הנ"ל כלים אטומים שמסתבר שכך צבעו.

⁸⁴ חיזור הוא הגורם לתסיסה ולהשמדת הבשר החי, וחמצון הוא הקושר את הצבע בצמר.

משום כל הנ"ל האפשרות שהצבע יצא סגול ולא כחול היא קשה ומרכבת. וכן כיום כמה אנשים שעשו נסיונות ללא העמדה בשמש ויצא להם כחול עם נטיה קלילה ביותר לסגול, ולאחר הרתחה נעשה יותר כחול.

שנית, גם אם צבעו רק באפן הנ"ל כדי שיצא להם סגול, הרי לא יתכן במציאות שלא ידעו ולא ראו שצובע בכחל, היתכן שצביעה רבה כל כך שחובה להניחה למשך עשרה ימים – מעולם לא נחשפה לשמש ולאורה?

שלישית, ישנם כמה אפשרות לצביעה בכחל ללא העמדה בשמש (חלקם הזכרנו): א. על ידי רתיחה במים למשך 10 – 15 דקות. ב. העמדת הצבע ללא כסוי במקום שאינו אטום למשך זמן (כפי שעשו בימים ההם). ג. צביעה במי ים.⁸⁵ ד. הסממנים 'פרקן עשבוני' ומיני אהל שהצבע המופק הוא סגול נוטה לכחול.⁸⁶

קשיא לט

הרי הגוים הקדמונים כתבו שיש כמה מיני פורפורה.

דן: לגבי כתבי הגוים ישנה קשיא אלימתא מאוד: הרי בספרי הגוים הקדמונים, נאמר במפרש שהיו כמה (ואולי הרבה) מיני פורפור, ואם כן מה הראי' מדבריהם, ולהבדיל מה הראי' מחכמי ישראל שאמרו פורפורה, הרי יתכן שהם מין אחר! יתרה מכך הרי הגוי פליניוס חלק בין פורפורה לבין מורקס.

⁸⁵ ד"ר נ. סוקניק 'הארגמן' 237.

⁸⁶ שם עמוד 190

ובכלל הבאת לעיל לדגמא את דברי אריסטו המתאר באפן מדיק את המורקס, ולא יתכן שאותו המורקס בזמנם צבעו צבע אחר? **משה:** הדבר שאמרת כעת הוא נכון, ישנם כמה מיני פורפורה. ולגבי פליניוס הגוי הדברים אצלו פחות מסדרים ופעמים הוא קורא למורקס פורפורה ופעמים מחלק אותם לב' סוגים, ושאר הגוים קוראים להכל פורפורה. ביון עד התקופה האחרונה (ואולי עד היום ממש) קראו לאק"ק פורפורה. ולעצם שאלתך בא ונחשב:

א. ברור שהמורקס הוא אחד ממיני הפורפורה שצבעו בזמנם. משום שכתבו כמה טבעים של החלזון הצובע באפן מפרט, ונמצאים הם במורקס. ופליניוס עצמו קורא לחלזון זה פורפורה ומתאר את מבנה גופו המדיק.

ב. ברור שצבעו בו, הן בגלל מה שאמרנו - שהוא הוא מה שתארו הגוים ההם מחלזונות הצובעים. והן שמצאו כמה וכמה בתי צביעה עם רבבות קנכיות מורקס המנקבים במקום הוצאת הצבע.

ג. לא יתכן שלא צבעו בו כחול כמו שדברנו, הצבע הרגיל שלו הוא כחול.

ד. הגוים כתבו מפרש שצבעו בחלזון הפורפורה כחול.

ה. ובעקר הבאנו דברי חז"ל והראשונים שעולים בקנה אחד עם חלזון זה.

הראית לדעת, שאף שהיו כמה מיני פורפורה, מה שיש בידינו הוא הפורפורה שהקדמונים צבעו בו תכלת, ולהבדיל אא"ה עליו דברו חכמי ישראל.

השערות אחרות

שמשון: רצוני לבקש ממך ר' משה לענות על מה שראיתי בקנטרס 'עיוני תכלת', לגבי 3 השערות שמעלה שיתכן שהמורקס אינו חלזון התכלת ולמעשה דברו חז"ל על חלזון אחר. וכתב מה יתישב על פי השערות אלו ומה ישאר קשה.

משה: בבקשה.

דן: עוד קודם השערות אלו רצוני לברר הרי אמרו מן החלזון כשרה שלא מן החלזון פסולה, ולפי כל השערה שהיא, ישנו חלזון פסול.

שמשון: בקנטרס הנ"ל עושה חשבון שאדרבה יש מכאן ראי' להפך, שהרי אנו יודעים בימינו על עוד חלזונות שצובעין תכלת, ואם כן חובה לומר שישנם עוד חלזונות שהיו בזמן חז"ל, ואי אפשר לומר שכשרים הם שהרי לא מתישבים עם סימני הגמרא, מכרח שכיונו לחלזון מסים שצובעין בו ציצית בדוקא. ומין החלזון המסים עברה כתורה שבעל פה.

דן: אם אינני טועה הבריתא היא תורה שבעל פה, וכבר הזכר שהענין הוא הרבה יותר מכך, כאשר אמרו⁸⁷ שהמנורה כשרה מן המתכת, מלבד שלא יתכן לומר שיש מין מתכת פסול, אלא מוכח שלא דברו היאך לזהותו אלא על דין המכשיר במנורה. והוא הדין הכא, כאשר אמרו שישנו דין שיהא מן החלזון, לא יתכן לומר שישנו חלזון שהוא פסול, משום שאין בו דין לפוסלו. לומר שכונת חז"ל כאן הוא על מין אחד שבחלזון בלבד והוא עבר בעל פה, ומין אחר שצבעו בזמנם פסול, הוא ממש עוות הבנת הבריתא.

שמשון: אבל כתב טענה חזקה, שישנם עוד חלזונות שצובעים תכלת, ופסולים הם. ולכן כתב שרק חלזון אחד כשר ועבר כתורה שבע"פ.

משה: הרי לא צבע וראה שצובעים תכלת מכל המינים שהציע, אלא ישנה השערה שכזו, ומה שישנה אפשרות להפיק מהארגמון חד קוצים - תכלת, כבר דברנו שבפשטות כשר הוא ונחשב לאותו מין החלזון וכמו שיש ב' מיני אתרוג. אלא שמסתבר שבסוג זה לא צבעו כי יותר קשה לצבע בו.

שמשון: עכ"פ הקונטרס הנ"ל כתב השערות ומבקש אני ממך ר' משה להתיחס לטענות אלו.

השערה ראשונה: היו ב' מיני תכלת אחד של גוים ואחד של ישראל. והסבה לכך שלא השתמשו בתכלת של ישראל כי הי' נדיר, או שצבעו פחות יפה. או משום שהקלא אילן ג"כ צבע בזה ולא הצרכו אליו. ומאריך בדבריו מה מישב בהשערה זו ומה דחוק, ואמר בתמצית מה מישב: א. כל מה שלא מסתדר בחז"ל עם חלזון האק"ק. ב. אינו מזכר אצל הגוים כי לא נצרכו לכך. ג. לא הזכר בדבריהם שישראל צבעו בכך אף שנצרכו לכך מאד. ד. לא הזכר בתוה"ק שהמלכים הצרכו לקנות מזבולון את החלזון. ה. 'הוכחה גדולה' מהראשונים שכתבו את הכרתי כאינדיגו, מוכח שתכלת ואינדיגו הם ב' צבעים נפרדים (ומה שאינדיגו מזכר כקלא אילן אינה הוכחה משום שקלא אילן מפיקה תכלת וירק וכמה גונים). ו. דעת הראשונים שצבעו כגון השמים הרגיל שהוא הבהיר, והאק"ק כדי להפיקו בצבע זה צריך לדללו במים, ולא היה כ"כ יפה, והגוים השתמשו ביפה יותר. ז. לא מזכר בחז"ל שהארגמן הופק מחלזון זה.

משה: הוא מה שאמרנו שיש להקשות בדחק... הרי להדיא כתוב במדרש שמרדכי יצא בלבוש מלכות, וכן כתב הרמב"ן

שהוא לבוש המלכים, וכן אמרו במדרש שבני יעקב הביאו תכלת מהדברים שמזמרים בכל העולם.⁸⁸ ולומר שלגוים הי' חלזון אחר אינו 'דחק' אלא שקר מפרסם.

ועתה נפריך בס"ד את מה שמיושב לדעתו אחת לאחת: א. אין קשיא על חלזון המורקס מחז"ל אדרבה דברי חז"ל והראשונים מיישבים להפליא. ב - ג. מזכר ומזכר בתנ"ך ובחז"ל שצבעו בו גוים. ולהבדיל בכתבי או"ה. ומה שלא הזכירו את ישראל, משום שישראל הצרכו לצבע בעצמם (מלבד שיש לתת את הדעת שמדין תורה החובה להטיל תכלת הוא רק בבגד של ד' כנפות ושמא לא כל ישראל כך הלכו אף שאינה משנת חסידים. אבל לעצם הענין אי"צ להגיע לכך וכנ"ל). ד. מזכר בגמרא לגבי נבוזראדן ורש"י כותב שהוא חלזון המזכר בפרק כלל גדול, ובפרק כלל גדול כתב רש"י שהוא חלזון הצובעין בו תכלת. וכן הזכר בראשונים על התורה הבאנו בקשיא ב. ה. לגבי הראשונים שכתבו על הכרתי הינד (אינדיגו), כבר דברנו מזה ששאר ראשונים לא כתבו כן, והקשו בזה האחרונים שם. וישבנו את הנראה לעניות דעתי. ו. דברים מוזרים בסברא, וכפי שהבאנו מהמדרש שהתכלת זמרו בו בכל העולם וחשקו בזה ג"כ הגוים. ז. הבאנו מדרש מפרוש תוספות על התורה שמחלזון נצבע כמה מיני צבעים, וגם הרב הכותב הביא זאת אלא שכתב שיש מאד לפקפק במהימנותו, לאחר שהוא קבוץ של כתב"י משבשים מאד וכו'. ואמנם יש צדק בדבריו שעל סמך זאת לבד קשה היה להביא רא'י, אבל קשיא גדולה כ"כ לדעתו שסובב והולך בה, נופלת. על כל פנים לאחר שישנו תרגום השבעים שמתרגם תכלת פורפורה, ובאותו התרגום ובשאר המתרגמים תרגמו כן על הארגמן, הוא הפורפורה המדברת.

השערה שני' - אותה התכלת של ישראל השתמשו בה הגוים, אלא שאותו התכלת נעלם, וחלזון האק"ק צבעו בזמנם רק סגול

⁸⁸ בראשית רבה מקץ.

ואדום ולא כחול של תורה, והטעם שלא צבעו מחלזון המורקס משום: או שלא ידעו איך להפיקו, או שהוא צבע הפחות משבח ולא בזבזו את החלזון המורקס היקר, או שלא ידעו להפיקו כחזק ויציב רק מאותו החלזון הנעלם. ומתישב לפי"ז כמה דברים חלקם כהשערות הראשונה ולא נחזר על כך. ודבר נוסף יתישב, והוא שאין אזכור בספרי הגוים בברור על צבע התכלת, וכן התמיהה שחלזון המפיק כמה וכמה גונים יחדו את שמו לתכלת שהוא גוון אחד מכלם.

משה: כבר דחינו את עקר דבריו, ולגבי הדבר האחרון שהזכרת הוכחנו בברור שלא יתכן שלא ידעו להפיק צבע הכחל, והגוים כתבו זאת כו"כ פעמים, וכן כמה מחכמי ישראל כתבו זאת.

השערה שלישית: הגוים בזמנם קראו תכלת לכל הצובע תכלת בין מחלזון ובין קלא אילן, ובפרט לפי הסוברים ברמב"ם שקלא אילן כשר לבגדי כהונה אע"פ שנאמר 'תכלת', ממילא הגוים השתמשו בזה, ורק עם ישראל נצרכו לחלזון מיחד, ואותו החלזון אינו לפנינו.

דן: ולשם כך הראה אחשורוש את עשר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו? כדי להביא תכלת זול מהצומח?

שמשון: ושמא אחשורוש לקח מישראל?

משה: יתכן. זה עוד איכשהו יוכל להתישב - שאמנם אצל הגוים צבעו בתכלת הן מהקלא אילן והן מהתכלת, והכל קראו לכך תכלת, אלא שאחשורוש רצה להראות את עושרו על ידי התכלת מהחלזון. אבל הזהו התכלת שמזמרינ בה בכל העולם כדברי חז"ל לגבי בני יעקב? ובגדי מלכות שדבר בהם הרמב"ן?

דן: וחובה להזכיר שכל זה הוא דוקא לדעת הרמב"ם שיש שלמדו בדבריו שגם הקלא אילן נקרא תכלת, אלא שלציצית הוא פסול משום שאינו עומד ביופיו (אולי מדין וראיתם אותו וצ"ע), אבל לדעת רש"י פרוש המלה 'תכלת' הוא צמר הצבוע בדם חלזון⁸⁹, ואם אינו מחלזון, אינו תכלת כלל. וממילא כאשר נאמר בכל מקום 'תכלת' בין של גוים ובין של ישראל הוא מהחלזון.

משה: והגוים עצמם כתבו את החלוק בין הצבע המופק מהחי לצבע המופק מהצומח הבאנו דבריהם לעיל ביום... בעמוד...

אבל אתה הראית לדעת, באיזה דחוקים נוראים ורבוי השמא ושמא כדי לומר שהתכלת שבידנו אינו התכלת והשערות הרחקות מהדעת, בדברים הפשוטים והמפורשים שהוא הוא התכלת של ישראל ושל גוים ודמיו יקרים לא רק אצל ישראל.

שמשון: רצוני להביא עוד דבר אחד מדבריו, שהרי ישנם ארבע מאות סוגי ארגמונים בעולם וחלקם אף מפיקים צבע, ויתכן מאד שמהם הופק התכלת והחוקרים דחו זאת בשקול דעת שלהם שלדעתם אינו מתאים עם דברי חז"ל, כגון כמה מיני ארגמון עם צבען הנמצאים באזור ים סוף. והרי יתכן שמשמים העלימוהו.

דן: כלומר שההבנה שמשמים העלימוהו הוא, שאותו החלזון שנאמר בגמרא שהוא בין חיפה לצור, וברמב"ם כתוב שבים המלח (התיכון) הוא מצוי קרה בו 'נס' מוזר עד למאד: החלזון הימי צמחו לו כנפים ועף לים סוף ושם מנוחתו כבוד. מלבד שר' משה הוכיח והביא דברי כמה אחרונים שבקל יכולים למוצאו עפ"י סימני הסמ"ג, והסימן הכתוב שמקומו בים התיכון.

משה: עצם הטענה הזו איני מבין את טיבה. הרי אלו החוקרים שמוצאים את החלזונות, אינם מתיעצים עמנו מהו התכלת של תורה ואם מתאים עם הסימנים של הרמב"ם, ובכלל אינם חוקרים רק מהו של תורה אלא מאיזה מין אפשרי להפיק את הצבע ולמעשה עדין לא נמצא חלזון הצובע תכלת מלבד מה שבידינו.

ואם ימצא איזה חלזון נוסף הצובע תכלת - נדון בה, ולפי מה שהבאנו כמה פעמים יתכן שמעקר הדין הוא כשר. אבל מה הקשיא ומה זה נוגע לנדון דידן? הגע עצמך, נניח שהתכלת שבידינו אינו התכלת האמתי, ומחר ימצא התכלת האמתי שלפי דעתו של הרב הכותב הסימנים יתאימו. האם יטען שאינו ברור משום ששמה החלזון האמתי עבר למקום אחר? אם כן לדעתו אי אפשר לעולם למצא את החלזון גם אם ימצא הנכון, כי הרי לא חולק על כך שהחלזונות ההם (שעדין לא נמצא) אין בהם את סימני החלזון משום שהרמב"ם ושאר"ר כתבו שנמצא בים התיכון. אלא לדעתו עצם הדבר שמשמים העלימוהו אינו קים כלל לא כאן ולא שם. וקשה להתיחס לכך שהחלזון האמתי הוא במקום אחר כי משמים העלימוהו לשם.

והרי אנו הולכים בדרך אחרת, דרכם של הראשונים והאחרונים וכדברי האחרונים שהתכלת יכולה להמצא. ולאחר כל הראיות הנ"ל ההסתברות שהחלזון הצובע כחול שרואים אנו, אינו החלזון שצבעו בו תכלת, והיה עוד חלזון של תכלת ורק הוא הכשר, הוא רחוק מהדעת לגמרי. אם כן המציאה של חלזון נוסף שצובע כחול –אם ישנו כזה- אינו קשה על המציאה, אלא על כך שישנו עוד חלזון הצובע

מלבד מה שאמרו חז"ל, והרי לדעת השולל ודאי שישנו, כי המורקס הרי צובע תכלת. וישנו עוד חלזון רחוק שקים.

שמשון: ושמא רוצה לומר שאי אפשר להוכיח מכך שאם מצאת חלזון הצובע הוא החלזון הנכון, משום שישנו עוד חלזון במקום אחר הצובע תכלת.

משה: בדברינו עד עתה הוכחנו בס"ד את אמתת המציאה מכל פנה ופנה שאתה פונה. אלא שהוספנו על כך שעצם זה שמצאנו מין הצובע כחול והוא נדיר שבנדירות די בכך להעמיד את האפשרות שאינו זה, בדחק גדול. ובזה אנו עומדים על דברינו גם לפי דברי הקונטרס הנ"ל שאולי ישנו מין נוסף במקום אחר שצובע, משום שעדין אינו די כדי לומר שאינו נדיר מאוד, ובפרט במקומנו בארץ ישראל, שרחוק מאוד לומר שישנו מין נוסף לאחר שלא נמצאו מיני חיים נוספים כלל באזור זה בעשרות שנים האחרונות. ובקצור ההוכחה מעצם זה שנמצא גם אם ישנו במקום נוסף בעולם מין הצובע תכלת, היא הוכחה חזקה מאוד.

ובפרט שהוכחנו שעל פי דין אין עוד חלזון פסול, וחז"ל התייחסו רק לאתו החלזון שהיה בידם ובפעל צבעו בו, ועליו אמרו כל מה שאמרו, ואם ישנו חלזון רחוק הצובע תכלת אינו מעניינינו כלל, וכשר הוא. ולדבר שכשר שלא ראו מולם לא התייחסו, וכפי שלא הזכירו בגמרא את האתרוג התימני.

והרואה בעין האמת איך תכונות חלזון התכלת שבדברי חז"ל ובדברי הראשונים, ולהבדיל אא"ה בתאורי הגוים, נמצאים בברור בחלזון המורקס בידינו, יודה באמת שהוא החלזון תכלת של מצוה ואשרי המקימה.

משה: נסכם מדוע לא שיך לומר שהיה ב' תכלת אחד של גוים ואחד של ישראל:

א. דברי הנביא ביחזקאל שהביאו תכלת מאיי אלישה. אחשורוש שהביא תכלת למסבתו. דברי חז"ל מפרשים: המדרש לגבי בני יעקב על התכלת שמזמר בכל העולם. פרקי דר"א שתכלת הוא לבוש מלכות. גמרא במסכת שבת על פי פירש"י שנבוצראדן השאיר צידי חלזון כדי לצבע מלבושי המלך. דברי הרמב"ן שתכלת הוא לבוש מלכות. הגמ' בערובין שתכלת שמש גם לבגדי חול.

ב. הספורנו על התורה כתב שזבולון מוליך אניות חוץ לארצו למכירת חלזון בשביל סחורה, וכן משמעות דברי רש"י שם. ומקורם בפסיקתא.

ג. אמרו בתוספתא מן החלזון כשרה, מבאר בברור שאין חלזון פסול ובארנו זאת, ובפרט אם חלזון התכלת שמש לצביעה בזמנם.

ד. חז"ל לא הזהירו על כך כפי שהזהירו לגבי כל מצוה אחרת בתורה.

ה. ומהבחינה המציאותית התכלת שחז"ל דברו ולהבדיל אא"ה הגוים דברו הוא הנמצא לפנינו לכל עניינו וטבעיו, וכבר הכריעוהו וקבעוהו כמה מגדולי הדורות של עם ישראל שהוא הפורפור של הגוים.

דן: לאחר שעשינו בכך ארבעים יכנו לא יוסיף... מחר בשבת קדש אם ירצה השם נברר את ה'שירי מצוה', ובעקר את מה

שהתחלנו בו ענין גדולי ישראל שמפיהם אנו חיים. ודברי סכום.

יש כאן קשיא נוספת. הרי אין שיעור בחלזון אחד כדי לצבוע בו חוט אחד, ולמה חייב על כך בשבת?

משה: בפשטות אין כאן קשיא, משום שאמרו את השיעור, והיעור יוצא במכה חלזונות, ופרט שנאמר תולעת, ומכל תולע בדרך כלל אין אפשרות להוציא הרבה.

מלבד זאת הדבר הוברר בתקופה אחרונה, שניסו לצבוע רק ב' חוטים שזורים בתוך החוט במקום שמונה, ומה שאנו צובעים שמונה זהו חומרא והמ"ב מתייחס לחומרא זו כחומרא גדולה, והצליחו לצבוע ב' חוטים דקים בחלזון אחד.